

Pohřbívání: minulost, současnost a vize

Jiří Ďuriš

Bakalářská práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta multimediálních komunikací

Kabinet teoretických studií

akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jiří ĎURIŠ**
Osobní číslo: **K08165**
Studijní program: **B 8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Multimedia a design – Průmyslový design**

Téma práce: **Pohřbívání: minulost, současnost a vize**

Zásady pro vypracování:

1. Historický přehled
2. Současnost
3. Koncepční řešení ve více variantách
4. Propracování vybraného návrhu
5. Hledání cesty

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Donald A. Norman: Design pro každý den, Dokořán 2010, ISBN: 978-80-7363-314-1

Jiří Kulka: Psychologie umění, Grada 2008, ISBN: 978-80-247-2329-7

Kolmaš Josef: Smrt a pohřbívání u Tibeťanů, NAUMA 2003, ISBN: 80-210-3045-3

Jöckle Clemens: Memento mori – historie pohřbívání a uctívání mrtvých, Euromedia Group – Knižní klub 2000, ISBN: 80-242-0108-9

Pavlíček František: Dávno, dávno již tomu. Zpráva o pohřbívání v Čechách, Praha 1990

Pauly, Jan Křtitel: Hřbitovní a pohřební právo: příručka zákonitých předpisů o hřbitovech a pohřbívání pro obce, pro farní a patronátní úřady, pohřební úřady a pro potřebu úřední a soukromou, Praha: Č.A.T., 1941

Vedoucí bakalářské práce: **prof. ak. soch. Pavel Škarka**
Ústav prostorového a produktového designu

Datum zadání bakalářské práce: **27. listopadu 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **20. května 2011**

Ve Zlíně dne 7. února 2011

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.
děkanka

Mgr. Lukáš Gregor
Mgr. Lukáš Gregor
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užit své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 18.2. 2011

.....
Jméno, příjmení, podpis
DURJ JIRJ

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Cílem této práce je stručně zmapovat historii pohřbívání od dávnověku až po dnešek. Nalezení důvodu dnešní podoby pohřebnictví, včetně jeho nejdominantnějšího artefaktu rakve. Pokus o narušení dlouholetých tradic nově navrženým designem rakve pro současnost, včetně doplňkových povrchových i vnitřních úprav.

Klíčová slova:

Způsoby pohřbívání, druhy pohřbů, druhy hrobů, symbolika, nový design rakve

ABSTRACT

This thesis briefly surveys the history of burying from the past to nowadays. The aim of the thesis is also to find the reason why the coffin and all the other things associated with burial have their current design. It is the attempt of breaking the tradition by the new design of the coffins including new shapes, new colours and surface and interior modifications.

Keywords:

The ways of burying, the types of burials, graves, symbols, new design of the coffins

Motto:

Sub Conservatione formae specificaе salva anima.

(Zachováním zvláštní podoby bývá duše zachráněna.)

Raymond Lully

Mojí mámě a všem blízkým,

kterí si to už nikdy nepřechtou...

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce

a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 HISTORIE POHŘBÍVÁNÍ	12
1.1 POHŘBÍVÁNÍ PROKLETÝCH	21
1.2 PŘECHOD OD SARKOFÁGU K RAKVI	21
1.3 NOVÝ STYL POHŘBÍVÁNÍ	22
1.4 NEJZAJÍMAVĚJŠÍ SVĚTOVÉ HŘBITOVY (POHŘEBIŠTĚ).....	23
1.4.1 Hřbitov sv. Klementa a hřbitov bezejmenných, Nebel na ostrově Amrum, (Německo)	23
1.4.2 Lesní hřbitov - reformní hnutí, Mnichov (Německo)	25
1.4.3 Římský hřbitov Alyscamps (Francie)	26
1.4.4 Kapucínské katakomby, Palermo (Itálie).....	28
1.4.5 Kostelní hřbitov a obrazový kámen Hammara I., Lárbro na Gotlandu (Skandinávie)	30
1.4.6 Starý a Nový židovský hřbitov, Praha (Česko).....	32
2 POHŘBÍVÁNÍ V SOUČASTNOSTI	35
2.1 DRUHY POHŘBŮ	35
2.1.1 Náboženský pohřeb	35
2.1.2 Křesťanský pohřeb	35
2.1.3 Židovský pohřeb.....	36
2.1.4 Občanský pohřeb.....	36
2.2 ZPŮSOBY POHŘBÍVÁNÍ.....	36
2.2.1 Pravidla pohřbívání	37
2.3 DRUHY HROBŮ	37
2.3.1 Jednotlivý hrob.....	37
2.3.2 Dvojhrob	38
2.3.3 Rodinný hrob.....	38
2.3.4 Hrobka.....	38
2.3.5 Urnový hrob	38
2.3.6 Kolumbárium	39
2.3.7 Rozptylová loučka.....	40
2.3.8 Pomníčky a křížky u cest a silnic - současný fenomén?	40
2.4 MÉNĚ OBVYKLÉ TYPY POHŘBU VE SVĚTĚ	41
2.4.1 Vystavení těla zvířatům.....	41
2.4.2 Druhý pohřeb	42
2.4.3 Pohřeb lebek.....	42
2.4.4 Pohřeb do oceánu	42
2.4.5 Pohřeb do vesmíru.....	42
2.4.6 Čtyři způsoby nakládání s mrtvolou v Tibetu	43

3	SYMBOLY (SMRTI) A JEJICH VÝZNAMY	44
3.1	ČLOVĚK A JEHO OSUD	44
3.2	ALEGORIE	45
3.3	SYMBOLY ADINKRA.....	48
3.4	AZTÉCKÁ BOŽSTVA	49
3.5	VOODOO A LOA	50
3.6	AZTÉCKÉ NÁZVY DNŮ	51
3.7	JEŽÍŠOVO NAROZENÍ A UKŘIŽOVÁNÍ	51
II	PRAKTICKÁ ČÁST	52
4	NOVĚ NAVRŽENÁ RAKEV	53
4.1	TVAR.....	53
4.2	MATERIÁLY, DRUHY VÝROBY	53
4.3	BAREVNOST A JEJÍ VÝZNAM	53
4.4	GRAFIKA A POTISK	54
III	PROJEKTOVÁ ČÁST	55
5	OBRAZOVÁ ČÁST	56
5.1	UKÁZKY SOUČASNÉ NABÍDKY RAKVÍ NA ČESKÉM TRHU.....	56
5.2	NOVÉ NÁVRHY (SKICY) RAKVÍ	59
5.3	FINÁLNÍ NÁVRH (ROZKRES A ROZMĚRY)	66
	ZÁVĚR	68
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	69
	SEZNAM OBRÁZKŮ	70
	SEZNAM PŘÍLOH	71

ÚVOD

Dlouho jsem přemýšlel, proč jsem si vlastně zvolil toto netradiční téma bakalářské práce, když reakce na něj jsou tak smíšené a rozporuplné a navíc mi to často přináší situace trapné až nepříjemné. Po počátečních rozpacích a jistém vystřízlivění z atraktivitu onoho tématu, jsem nakonec našel i jisté kouzlo ve věcech „posledních“. Snad každý z nás má již za sebou tu smutnou a bolestivou zkušenost se ztrátou blízkého, rodiče, kamaráda či milovaného zvířete. Tomuto tématu se snažíme co nejvíce vyhýbat, protože je to téma bolestivé a často spojované i se strachem ze smrti, kterou si nikdo z nás nepřipouštíme.

Přitom díky tomuto tématu jsem objevil několik velice zajímavých knih o smrti. V jedné z nich je například použit názor 14. dalajlámy Tändzin Gjamccha na smrt, který je mi velice blízký: „Důležitý aspekt mého praktického každodenního konání se týká myšlenky na smrt. Podle mého názoru k ní lze během života zaujmout jeden ze dvou přístupů. Můžete se rozhodnout, že si tuto myšlenku nepřipustíte - v tom případě se vám snad do jisté míry podaří, že se jí na omezenou dobu zbavíte; nebo se můžete postavit k vyhlídce na svou vlastní smrt zpřímá, pokusit se vše rozebrat a zároveň se snažit na co nejnižší úroveň snížit bolestný pocit, který takové úvahy nevyhnutelně provází. Ani jedním způsobem nemůžete nad smrtí opravdu zvítězit. Já jako buddhista se na smrt dívám jako na přirozený životní proces a chápu ji jako realitu, která nastane, dokud se budu nacházet v *samsáře* (koloběhu životů). S vědomím, že jí nelze uniknout, nevidím důvod, proč se kvůli ní trápit. Zastávám názor, že úmrtí se trochu podobá situaci, kdy si člověk vymění starý, obnošený oděv. Smrt nepředstavuje vlastní konec, ale je nepředvídatelná a vy nevíte, kdy a kde vás zastihne. Takže je jen moudré se na ni určitým způsobem připravit dřív, než se skutečně dostaví.“ [5]

Akt pohřbu samotný není zrovna aktem optimistickým a veselým. Barvou smutku je černá, doprovázena povětšinou zlatými doplňky, architektura sakrálních staveb nás přes svoji velikost a rozměr tlačí svojí těžkopádností k zemi, abychom měli stále na paměti, že jsme pouze pozemští smrtelníci s těžkou nůš hříchů na zádech. Víím, že za současnou podobu pohřbívání u nás může již více jak tisíciletá tradice, a že přes několik málo pokusů (např. obrozenecké hnutí) „zpříjemnit“ ten poslední den, se u nás stále utápíme ve smutku těžkopádného baroka a v odlidštěné strohosti funkcionalismu.

Všiml jsem si také, že náš rodný jazyk zrovna neodlehčuje vážnost oné situace. Slova skoro vždy obsahují řinčivé starosvětské „er“ jako např.: smrt, rakev, urna, kremace, hrob, parte, ...).

Současný svět mi připadá i přes všechny starosti a bolesti daleko více barevný a volnomyšlenkářský než kdysi, a proto rozloučení s ním si zaslouží větší důraz na plnění našich „posledních“ přání, která se týkají nejen způsobu našeho pohřbu, naší oblíbené písničky a místa kde chceme být pochováni (rozptýleni), ale i výběru barevnosti (materiálu) a tvaru rakve, oblečení do rakve, barevnosti a tvaru oznámení (parte), tvaru urny či celého náhrobku. Jsou národy, které pohřbívají své blízké do rakví roztočivých tvarů a barev inspirovaných nebožtíkovou oblíbenou činností či jeho výrazným povahovým rysem. Např. mistr řezbář Paa Joe z Ghany vyrábí rakve, které mají podobu mrkve, basy, mobilu, auta, letadla, ryby, zvířat či dokonce vibrátoru. Pohřeb má tak ráz oslavy, kde všichni oslavují odchod blízkého tzv. na lepší. Já navrhnul umírněnější tvar rakve, která ovšem nabízí nebřeberné množství kombinací materiálů, barev, technologií povrchových úprav, barevnosti a vzorů vnitřního polstrování, které aspoň z části mohou zrcadlit osobnost, styl a vkus člověka za jeho života. Popravdě, sám bych nerad „skončil“ v černé nevkusné barokní rakvi oblepené napodobeninami zlatého kování a ratolestí.

Na svoji stranu se mi podařilo „přetáhnout“ již notnou dávku lidí, kteří se po zhlédnutí mých návrhů rakví pro tento nápad nejen nadchli a nebojí se o smrti otevřeně a bez předsudků hovořit, ale i dokonce hovoří o „šťastném konci“ či „radosti umřít“. A to po počátečních rozpacích či podezření na nelichotivou úchylku je mi dostatečnou odměnou.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORIE POHŘBÍVÁNÍ

Jednou z univerzálně platných a trvalých konstant všeho života na tomto světě je, že tak, jak jednou začal, tak musí jednou i skončit. Smrt, tato nejděsnější průvodkyně člověka, tvoří s životem dokonalou dialektickou jednotu - život zrozením začíná a smrtí končí. Takový je přirozený, nejjobecněji platný zákon přírody, kterému všechno živé podléhá.

Svou podstatou je tedy smrt organickou částí a přirozeným důsledkem života - smrt je podmiňována životem, život je umožňován smrtí. Jsou v živém organismu od zárodku obsažena, lze o ní prohlásit, že provází živou bytost od samého okamžiku jejího zrodu - každý jedinec umírá de facto od svého příchodu na svět. [5]

Dějiny smrti jsou dějinami sebereflexe. Kdo jsme? Odkud přicházíme a kam jdeme po smrti? Pokud existuje nějaký posmrtný život, jaký je a jak se na něj připravit? Ale pokud pozemský život představuje všechnen čas, který je nám vyměřen, jak nejlépe ho máme prožít s vědomím, že zemřeme? Po většinu dějin podávaly lidové mýty a formální teologie výklad o původu smrti a údělu člověka. Také filosofové přicházeli se sevřenými úvahami o smrti a v poslední době se svými názory ohlašují i přírodní a společenské vědy.

V jádru dějin smrti nenalezneme jen pocit bolesti nad rozloučením vazeb mezi lidmi a vazeb mezi jednotlivcem a jeho místem ve světě, ale i naději, že se podaří zodpovědět otázky a napravit křivdy nashromážděné za celý život. Víru v posmrtný život vždy provázela touha zbavit život jeho nedostatků a završit neustálé hledání smyslu. Tři nejstarší a nejvlivnější příběhy o smrtelnosti jsou příběh o Gilgamešovi, o Adamovi a Evě a o Ježíši Kristu. [6]

Tolik dvě krátké a o to výstižnější „definice“ smrti. Nedílnou součástí smrti je také nakládání s ostatky nebožtíků a jejich umístování neboli pohřbívání.

K nejstarším svědectvím, která nás informují o lidské civilizaci, patří pohřebiště a pohřební rituály pravěku a starověku.

V mezolitu, střední době kamenné, se v důsledku oteplování země po skončení doby ledové změnilы životní podmínky lidí, kteří jako sběrači a lovci obývali první chýše zhotovené z rákosy a proutí. Mrtví byli pohřbíváni ve skrčené poloze. Mrtvá těla byla posypána červenou hlínkou. Rovněž existují nálezy dokumentující rituální zabíjení a pohřbívání.

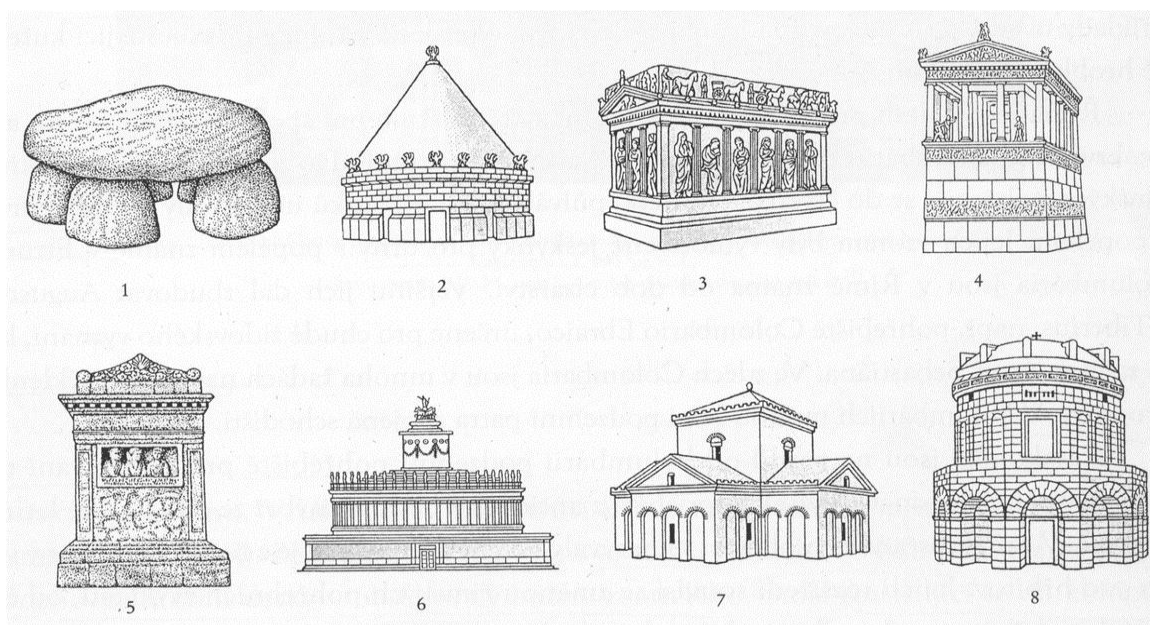
V neolitu, mladší době kamenné, lze doložit postupný přechod od kočovných loveckých tlup k usedlé kultuře vesnických sídlišť a začátek obdělávání půdy a pěstování dobytka. Když se utvořila sídelní společenství s hierarchicky vybudovanou strukturou, vznikala první raná sepulkrální architektura na určených místech ve formě megalitických hrobů, zvaných rovněž dolomeny. Převažujícím typem byl v oné době hrob, který tvořila pohřební komora, k níž vedla cesta lemovaná kamennými bloky. Hroby bývaly ukryty v pahorku a používaly se pro opakované pohřbívání a často obsahovaly více než sto koster. Nejstarší pohřebiště nalezená v Evropě jsou v Bretani, kameny jsou na povrchu zdobeny gravírováním.

Dolomeny se pravděpodobně dostaly přes Indii a Kavkaz, Palestinu, východní Jordánsko, Maltu a Sardinii na Apeninský poloostrov a rozšířily se po Evropě až do jižní Skandinávie. Používaly se neopracované, pečlivě vybírané kameny, z nichž se stavěly pravoúhlé komory překryté několika mohutnými kamennými kvádry. Náhrobní kameny jsou na vnitřní straně hladké, na vnější straně nepravidelně tvarované. Spáry byly vyplňovány neopracovanými kamennými deskami, takzvaným klínkovým zdivem.

Zvláštním druhem je galeriový hrob, který tvoří stejně vysoké, protáhlé pohřební komory vybudované v oválném nebo kulatém pahorku. Nacházejí se v pařížské kotlině, kde poslední komora byla oddělena od příkopu. Rovněž se vyskytují takzvané „otvory duší“ mezi jednotlivými kamennými deskami, které členily hrob. V Hesensku, Vestfálsku a Duryňsku byly odkryty kamenné prostory, dvanáct až třicet metrů dlouhé komorové hroby s kamennými deskami.

Pro dobu bronzovou, následující po době kamenné, je charakteristické šíření se zpracování kovů. Při výrobě šperků a předmětů, které dávaly mrtvému do hrobu, se často používala měď a bronz. Na ostrově Gotland se např. tato kultura objevuje kolem roku 1500 př. n. l. Malý ostrov v té době zažíval první velký rozkvět, o němž svědčí asi čtyři sta zachovalých velkých mohyl. Uggarde Rojr na východním pobřeží ostrova měří v průměru čtyřicet pět metrů a výšku má sedm metrů. Pro ostrov je charakteristické pohřbívání v lodích, na Gibraltaru se jich zachovalo 350. Přídě lodí jsou orientovány na jih nebo jihozápad. Mrtví byli spáleni a jejich popel uložen do malé čtverhranné jamky vyložené opracovanými deskami z vápence ve středu lodního trupu. Četné pohřební milodary jako pinzety a břitvy ležely nedotčené v popelu mrtvého. Symboly se slunečními koly ukazují na rozvinutý kult slunce.

Výrazným příkladem vývoje kmenů, které se usídlily severně od Alp, je pohřebiště v Hallstattu v Solné komoře v Rakousku. Podle místa nálezů se kultura starší doby železné nazývá haštalská. Nálezů haštalského období pokrývají rozsáhlou oblast od východní Francie přes jadranské pobřeží, západní Balkán a Karpatskou kotlinu až k výběžkům Středohoří na severu. Podle archeologických nálezů v hrobech lze usuzovat na keltské etnikum, ve východních oblastech kultury haštalského okruhu svědčí nálezů o ilyrských kmelech.

Obrázek 1. 1 kamenný hrob, 2 etruská kuželová hrobka, 3 fénický sarkofág, 4 lykijský piliřový hrob, 5 římský sarkofág, 6 mauzoleum císaře Hadriána, 7 raně křesťanská hrobka, 8 hrobka Theodoricha Velkého v Ravenně

V laténském období po roce 450 př. n. l. vznikaly vynikající umělecké práce, které se jako pohřební milodary zčásti zachovaly v hrobech. [3]

Architektonické utváření náhrobku či pomníku pro zemřelého má ve vyspělých kulturách antického období nejrůznější formy. Nejznámější jsou egyptské pyramidy. Ve středozemním prostoru se rovněž vyskytuje kuželová hrobka a okrouhlá kupolová hrobka. Takzvaná Atreova pokladnice je vrcholným dílem mykénské architektury. V řeckém umění převažuje jako náhrobek stéla. Od klasického období je zdobena reliéfem. Avšak Demetrios Faléřský zakázal ve 4. století př. n. l. luxus při pohřbívání, takže hrob označují jen tzv. lekyty, malé náhrobní vázy nebo jednoduché náhrobní desky. Před branami měst se také začaly stavět široké silnice s hroby, např. u athénské Dipylonu.

Od šestého století se v Malé Asii utvářela věžová hrobka s nepřístupnou, vysoko položenou komorou s hrobem, například hrobka Neréoven v Xanthosu nebo templ tyčící se na podstavci, jehož vynikajícím příkladem je Mauzoleum v Halikarnassu ze 4. století př. n. l.

Římané používají k pohřbívání zemřelých nejrůznějších forem hrobů, zachovávají i kuželovou hrobku. Nejvýznamnějším pohřebišťem Římanů je silnice via Appia u Říma. Jako příklady uveďme oltáře, pyramidy, např. Cestiovu, obezděné pahorky připomínající kuželové hrobky, např. hrob Augustův.

Římané vynalezli pro pohřbívání sociální systém. Pohřební spolky se staraly o to, aby v takzvaném kolumbáriu mohli být důstojně pohřbeni i chudí. Do zdí římských a raně křesťanských pohřebišť se do čtvercových nebo půlválcových výklenků umísťovaly po dvou urny s popelem. Jejich vzorem byly vyhloubené jeskyňky pro urny s popelem známé v Etrurii. Columbária jsou v Římě známa od dob císařství. Většinu jich dal zbudovat Augustus a Tiberius, např. pohřebišť Colombario Ebraico, určené pro chudé židovského vyznání, bylo za branou sv. Sebastiana. Ve zdech Colombaria jsou v mnoha řadách nad sebou výklenky pro urny. V kolumbáriích mohou být i podzemní patra spojená schodišti.

Katakomby jsou na rozdíl od kolumbárií podzemní pohřebišťe pro pohřbívání těl zemřelých. Jejich označení však nepochází z antického období, nýbrž ze středověké latiny učenců. V raně křesťanském období se nazývaly coemeterium, což je z řečtiny odvozený výraz pro hřbitov. Jejich rozšíření souvisí se změnou římských pohřebních zvyklostí, od žárových pohřbů se ve 2. století n. l. přechází ke kostrovým. Důvody změny nejsou známy. Křesťanská pohřebišťe zpravidla vycházela z pohanských nekropolí, příkladem může být pohřebišťe S. Sebastiano ad catacumbas nebo vatikánská nekropole pod Svato petrským chrámem. V základním tvaru tvoří katakomby většinou předsíň, z níž vychází systém chodeb (štol). Zemřelí jsou pochováni ve zdech chodeb ve výklencích tvaru truhel Loculi - náhrobní desky - obsahovaly jméno zemřelého. Štola rozšiřující se do komory, která mohla mít i světlík, se nazývá cubiculum. V katakombách se rovněž konala pohřební hostina, refrigerium. Jestliže bylo výročí smrti nějakého mučedníka slaveno celou obcí, nejen jeho rodinnými příslušníky, šířil se postupně světcův kult. I když v době stěhování národů způsob pohřbívání do katakomb zanikl, zůstaly katakomby místy, kde se uctívali mučedníci.

Zvláštní význam v umění pozdní antiky měly mramorové sarkofágy s bohatou skulpturální výzdobou, často s bohatými reliéfy. Řecké označení „sarkophagos“, což zna-

mená pojídající maso, je odvozeno z názoru, že pohřbení mrtvolu do vápencového kamene vede k rychlému rozkladu. Takové pohřbívání bylo původně privilegiem urozených. V Římě existovaly od vlády císaře Hadriána (vládl v letech 117-138 n. l.) sarkofágy ve tvaru truhel a van, které byly vždy opatřeny víkem. To bylo často zdobeno ležící postavou zemřelého. Reliéfní výzdobu vnějších stěn tvořily zpočátku dekorativně zpracované scény, jako např. na velkém bitevním sarkofágu Ludovisi z první poloviny 3. století n. l. Tematika bývala pohanská či křesťanská. Objevují se bukolické motivy muže nesoucího beránka, ale i scény záchrany ze Starého a Nového zákona, především Daniel v jámě lvové, Mojžíšův zázračný pramen, tři mládenci v peci ohnivé nebo Jonáš pod břechťanem, také zmrtvýchvstání Lazara. Výjevy, které jsou od 4. století zobrazovány ve vlysu ve dvou jasně ohraničených pruzích nad sebou bez přerušení, jsou doplňovány dalšími motivy, klaněním tří králů, svatbou v Káni galilejské, zázrakem s chlebem a dalšími zázračnými skutky Ježíšovými. Přední stěna bývala zdobena portrétem zemřelého v mušli. V Miláně byly výjevy doplňovány architektonickým pozadím, takže mluvíme o typu sarkofágu s městskou branou. Tvoří-li architektonické členění vlysu oblouky nebo sloupy, lze předpokládat vliv pohanských sarkofágů sidamarského typu. Na sarkofázích s výrazným reprezentativním charakterem byl zobrazován trůnící Kristus, který předává apoštolům Petrovi a Pavlovi svitky Písma ve smyslu *traditio legis*, tedy svitku Zákona. Teprve v 5. století bohatá figurální reliéfní výzdoba pozvolna ustupuje.

Způsob pohřbívání u Germánů popisuje Tacitus (asi 55-120 n. l.). Mrtví byli spalováni, popel byl uložen do hliněných uren a váženým osobám se do hrobu dávaly pohřební milodary pro život po smrti. Urny bývaly ukládány do pahorků půdy na pohřebních polích podél válečných cest. Zvláště v Neussu, kde bylo *castellum Novaesium*, byly nalezeny římské hroby se zdobenými keramickými urnami s popelem.

Po období stěhování národů jsou pohřebiště Franků ovlivněna synkretismem. Nyní se pohřbívají těla, ale ještě se zachovává tradiční zvyk pohřebních milodarů. Podobné míšení prvků se objevuje i při skandinávských výpravách ve 12. století na runových kamelech. Spálení těla pravděpodobně bránila víra Franků ve zmrtvýchvstání zemřelých při Posledním soudu. Avšak teprve Karel Veliký uzákonil pohřeb do země a pohřeb žehem zakázal pod hrozbou trestu smrti.

Pohřebiště se nyní přesouvá do bezprostřední blízkosti kostela, což bylo od 9. století zakotveno v kanonickém právu. V kostelích se podle nantského ediktu směli pohřbívat

jen duchovní. Zákony o pohřbívání se však nedodržovaly důsledně. I panovnickým a šlechtickým rodům bylo dovoleno pohřbívat své příslušníky v prostoru kostela.

Hroby uložené v podzemní části kostela se nazývají krypty, nacházely se pod apsidou nebo kněžištěm. U staveb, které měly základy jen zčásti pod zemí, se zvenčí ke kostelu přistavovala kaple. Středobodem bylo tzv. confessio, předsíň hrobu mučedníka, od níž je také odvozen tvar kruhové krypty, aby poutníci mohli obcházet hrob světce ve spořádaných procesích, nebo alespoň projít kolem. Taková kruhová chodba většinou kopíruje půdorys kostela. Příklad tohoto pojetí krypty se zachoval v kapli sv. Erharta v Řezně.

Krypta se štolou se hojně stavěla v karolinské době. Má více komor, které jsou spojeny klenutými chodbami. Dochovaly se v Soissons nebo ve Steinbachu. Halová krypta naproti tomu většinou s pohřbíváním nesouvisí. V případě pohřbívání v prostoru kostela se vyhledávalo místo poblíž kněžiště. Dóm ve Špýru (Německo) byl například postaven jako rodová hrobka vládnoucího rodu Sálských a místo královského hrobu bylo i zvenčí označeno trojvěžím na východní straně.

Hrobky mívaly velice různorodý tvar. Již v době dynastie Sálských uzavírala náhrobní deska tumbu nebo v úrovni podlahy kryptu. Až do 13. století nebyla deska zdobená, pak se opatřovala reliéfním portrétem zemřelého. Jeden z nejstarších zachovaných reliéfů je na desce hrobu Rudolfa Švábského (od roku 1057 vévoda, zemřel 1080), vzdorokrále za Jindřicha IV. (1050-1106) v dómu v Merseburgu. Rudolf Švábský se nechal zobrazit v bronzu v poloze odpočívajícího a s mnohem bohatší výzdobou, než měly hroby Sálských v katedrále ve Špýru. Jako ležící nebo stojící postava byli zpodobováni četní vládcové a biskupové, od Jindřicha Lva (1129-1195) a jeho manželky v dómu v Braunschweigu (kolem 1230-1240) až k Fridrichovi III. (1445-1493) ve Svatoštěpánském dómu ve Vídni. Jeho reliéf nastoluje svou vypracovanou panovnickou ikonografií nová měřítká.

Hrob jako monumentální pomník vystavený v uzavřeném prostoru kostela a přístupný ze všech stran se vyvíjí v nejrůznějších formách v závislosti na tvarosloví slohu dané epochy.

Prosté obyvatelstvo bylo pohřbíváno do země u kostela. Předpokládalo se, že mrtví na kostelním hřbitově jsou pod ochranou relikvií, které jsou uloženy v kostele. V obvodu třiceti kroků kolem budovy kostela byla půda rovněž považována za posvěcenou. Z tohoto důvodu nesměli být do posvěcené půdy pohřbívání popravení zločinci, sebevrazi, cizoložníci a ti, kteří vykonávali nepočestná povolání. Příkladem může být hřbitov sv. Jana v No-

rimberku, který byl nicméně od roku 1519 používán jako obecní hřbitov norimberských měšťanů.

Pokud byly hřbitovy příliš malé a mrtví byli v zemi jen krátce, zřizovaly se kostnice, do nichž se ukládaly kosterní ostatky, které se vyzvedly ze země při zakládání nového hrobu.

V průběhu 15. století byly hřbitovy umístěné kolem kostelů obehnané zdmi a baštami a proměnily se tak v opevněná místa. Sem se mohlo uchýlit venkovské obyvatelstvo, jemuž místní panstvo tímto způsobem zajišťovalo ochranu před nepřáteli. Kostelní věže byly zčásti opevněny a hřbitovní zdi opatřeny hradebními věžemi. Tyto malebně vyhlížející hřbitovy lze vidět v Ostheimu, v Dorrenbachu nebo Hunawihru v Elsasku.

V mnoha městech zakládali bohatí měšťané koncem středověku hřbitovy mimo pozemky farních kostelů pro vojáky a cizince. Důvodem byl velký přírůstek obyvatelstva ve městech, kde prostor na tradičních hřbitovech u kostelů už nestačil. Pohřebiště se často zakládala za městskými hradbami jako „boží pole“ na rozdíl od „kostelních hřbitovů“ obehnaných zdí uvnitř měst. Na těchto nových pohřebištích bývala vystavěna kaple.

Doba nouze vyžadovala zvláštní opatření. V průběhu periodicky se opakujících morových epidemií, kdy lidé masově umírali, se ze strachu před nákazou zakládaly zvláštní morové hřbitovy. Do podobných masových hrobů byli pohřbíváni i vojáci padlí v bitvách. Z takových areálů se po určité době stával všeobecný hřbitov.

Významný předěl v pohřbívání nastává v době reformace. Protože reformátoři odmítají uctívání relikvií a odpustky, při jejichž prodeji docházelo v hojné míře ke zneužití, nabývá hřbitov jiného určení. Měl by být, jak napsal Martin Luther, „tichým místem určeným k rozjímání“. Tehdy se začaly zakládat hřbitovy s cestičkami, jednotlivé hroby však nebyly vyrovnány v řadách.

Sekularizace památky mrtvých se objevuje velmi brzy počátkem novověku v Anglii, kde se představa smrti jako spojení s přírodou projevuje v sentimentálně pojímaných zahradních mauzoleích, která si stavěla bohatá a mocná venkovská šlechta. Zdrobnělým druhem byl „camposanto“ ohraničený arkádovou architekturou. V novověku lze na základě používané náhrobní symboliky rozlišit luteránské, reformované a katolické vyznání pohřbeného.

Avšak nejvýraznějším předělem je francouzský dekret o pohřebnictví ze dne 12. 7. 1804, nazvaný *Décret impériál sur les sépultures*, který církvím odnímá právo pohřbívat.

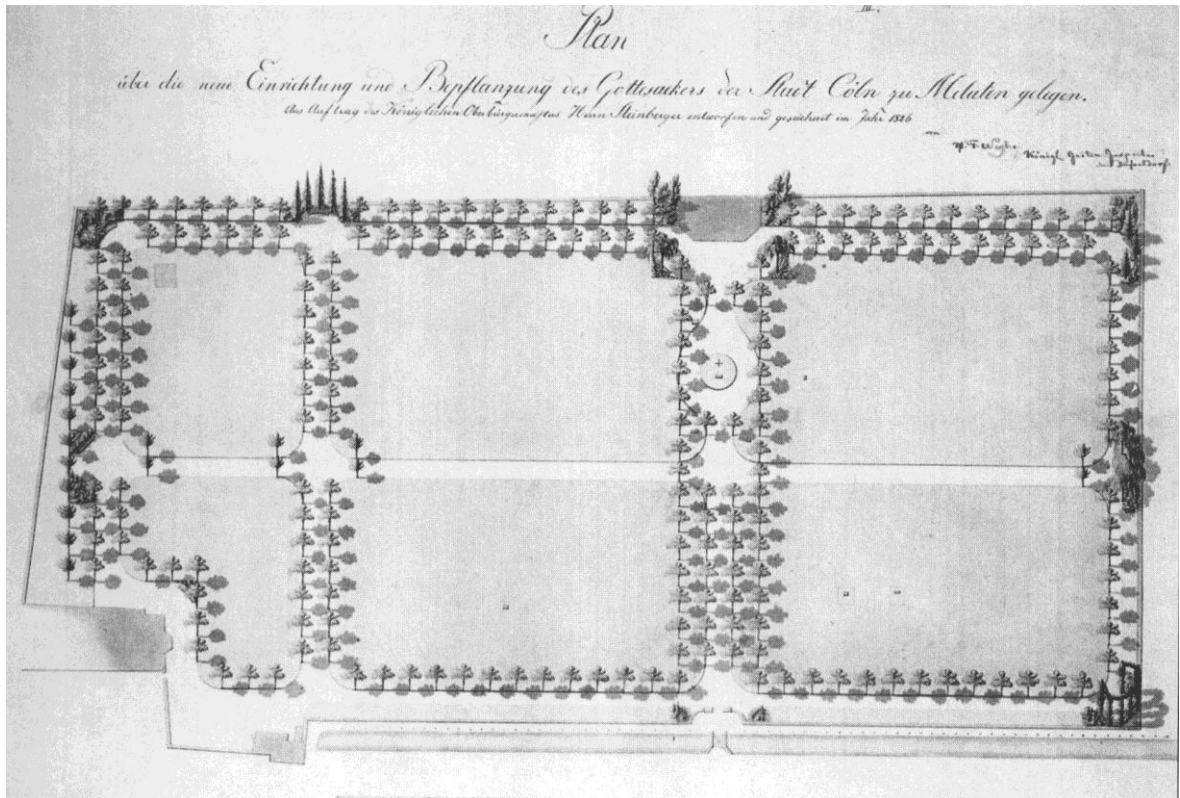
Již v časech osvícenství pokládala mnohá knížata pohřbívání za úkol vladaře a aktivně se ho ujímala. Známa jsou úsporná nařízení Josefa II. (1741-1790) s otevírací rakví, již lze používat opakovaně. Toto opatření ovšem narazilo na tak silný odpor obyvatelstva, že ho císař musel krátce poté, co vstoupilo v platnost, zase zrušit.

Obecní hřbitovy vznikaly na okrajích měst, protože pohřebiště uprostřed osídlených míst byla nehygienická. Na těchto hřbitovech mohl být pohřben každý, i když nebyl daného vyznání. Místa podél hřbitovních zdí se za jistý obnos mohla stát majetkem konkrétní rodiny, levné řadové hroby se pronajímaly na určitou dobu.

V důsledku dekretů v období biedermeieru se hřbitovy zřizovaly podle městských plánů. Náhrobky vypovídají o pýše rodin i o sociálních rozdílech obyvatelstva. K tomu přistupuje strach ze zdánlivé smrti, který se řeší tím, že v márnici je na paži mrtvého uvazován řetězem zvon, který se při sebemenším pohybu rozezní. S márnici končí bdění u mrtvého v soukromých obydlích, proces, který se mezi obyvatelstvem prosazoval jen velmi pomalu.

Odluka církve a hřbitova znamená pro obce nutnost stavby obřadní síně pro různé typy smutečních obřadů. Zvláštností jsou krematoria pro pohřeb žehem, která se v průběhu 19. století chápou jako vědomé proticírkevní hnutí, organizované prostřednictvím samostatně zřizovaných pohřebních spolků. Tyto spolky také financují architektonicky náročná krematoria.

Hřbitovy jsou stále méně místem naděje na zmrtvýchvstání zemřelých a stávají se spíše místem památky živých na zesnulé. V roce 1769 spojuje Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) zkušenost konečnosti bytí s představou smrti jako spánku. Takové filozoficko-etické představy se naplňovaly v sentimentálním nebo radostném pojetí a konkrétně vedly ke zřizování pohřebišť jako krajinných zahrad a lesních hřbitovů.

Obrázek 2. Plán hřbitova v Kolíně nad Rýnem z roku 1826

Známa kniha Christina Cajuse Lorenze Hirschfelda (1742-1792) *Teorie zahradního umění*, vydávaná v letech 1779-1785, považovala za ideální prostor pro pohřbívání melancholickou zahradu, v níž uměle vytvořená příroda může návštěvníka vhodně naladit. Tomu se přizpůsobovala i výsadba rostlin. Jako přírodní alegorie smrti se vysazovaly smuteční vrby, tmavé druhy jedlí, topoly a cypřiše. Hřbitov se také již od *biedermeieru* stával námětem pro žánrové malířství. V literatuře se objevují četné elegie evokující pocity, jaké se člověka zmocní při návštěvě hřbitova, např. v díle *Stella* od J. W. Goetha (1749-1832) nebo v tvorbě Heinricha Heina (1797-1856).

Z melancholické zahrady se vyvinul parkově upravený hřbitov, kde se procházka a zotavení městského návštěvníka pojilo se zážitkem přírody a dostávalo se do rozporu se zásadní událostí, kterou představuje smrt, a s oním pro živé tak zdrcujícím *memento mori*. Pojetí takových parkových hřbitovů, jaký je například v Hamburku-Ohlsdorfu, bylo převzato z Ameriky a je dodnes symptomem toho, jak je vědomí smrti ve veřejnosti potlačováno.

Náhrobní kameny podléhaly stále více normám, nebo se naopak na hřbitovech začaly tyčit okázalé hrobky. Po přelomu století, kolem roku 1910, se objevuje reformní hnutí, vyzývající k jednoduchosti a estetickým zřetelům zvláště při tvorbě náhrobků, které mají vyjadřovat důstojnost smrti. Hnutí propagovalo lesní hřbitovy. Stromy tvořily rámeček, do nějž měly být vkomponovány hroby.

Vzhledem k rozšíření nákupu zboží podle katalogu a jeho nízké kvalitě, ale i v důsledku byrokratického sešněrování předpisy působí dnes mnohé hřbitovy monotónním dojmem. Umělecké ztvárnění náhrobků se objevuje jen zřídka, většinou u památníků, zvláště pak válečných pomníků, které byly v souvislosti s probouzejícím se nacionalismem stavěny na paměť padlých ve válkách z let 1866, 1871, 1914-1918 a 1933-1945. Strhující výpovědí je pojetí hřbitova ve Vladslu v Belgii podle návrhů Káthe Kollwitzové (1867-1945). Je však i nadále pozoruhodnou výjimkou. [3]

1.1 Pohřbívání prokletých

Ne vždy se ovšem pohřbívalo na místech k tomu vyhrazených. Hrůzu vzbuzoval hrob osamělý. Je docela dobře možné, že starověký zvyk pochovávat *in agris suis* (na jeho pozemku) stále přežíval. Ještě v roce 1128 zakazoval orleánský biskup Jonáš pohřbívání u paty křížů na rozcestích. Takové případy už však byly vzácné a podezřelé. Na opuštěná venkovská místa nebo na mrchoviště (jak se říkalo později) byli pohazováni jen lidé, na něž byla uvalena klatba. Vyobcování stejně jako popravení, jejichž tělo si nevyžádali příbuzní nebo jim je šlechtic vykonávající funkci sudího odmítl vydat, práchnivěli nepohřbení, zakrytí jen hromadou kamení, aby svému okolí nebyli na obtíž. Příšerné skládky bývaly mnohdy pod šibenicemi, na nichž kromě toho celé měsíce, ba i léta, všem na očích visívali oběšenci. [1]

1.2 Přejít od sarkofágu k rakvi

Průvodním znakem nerozlučně spjatým se zánikem nápisů na sarkofázích je upuštění od kamenné rakve. Ve vzácných případech význačných osobností, které lidé uctívali jako světce, se sarkofágy počínaje už 13. stoletím nahrazovaly rakvemi z olova, které je stejně odolné jako kámen. Za povšimnutí stojí, že i ony byly zcela holé, a nebyla to otázka mate-

riálu, neboť například olověné rakve Habsburků z 18. století, uložené v podzemí kostela kapucínů ve Vídni, zcela pokrývají zdobné motivy a nápisy.

Počínaje 13. stoletím se rakve zhotovovaly nejčastěji ze dřeva. Jde o velkou změnu, již historici nevěnovali takovou pozornost, jakou by zasloužila. Tento dřevěný nebo, jak se též říkalo, „prkenný“ sarkofág se ve Francii označoval dvěma slovy: slovem *cercueil* (rakve) a *bière* (truhla, ale i máry). [1]

1.3 Nový styl pohřbívání

Po uzavření starých hřbitovů se farnosti ocitly v situaci, jakou předvídal výnos pařížského soudního dvora z roku 1763: vzdálenost nových hřbitovů už neumožňovala, aby pohřební průvod stihl při jediné cestě vyzvednout tělo v domě smutku, zúčastnit se zádušní mše i pohřbu na hřbitově. Obřad se proto musel rozdělit na dvě části: nejprve z domu do kostela a potom z kostela na hřbitov. Proto výnos počítal s márnici, které si zřídily farnosti samy. Vlastní uložení těla se tak nechávalo bez dozoru a svěřovalo se ohleduplnosti nosičů. [2]

1.4 Nejzajímavější světové hřbitovy (pohřebiště)

1.4.1 Hřbitov sv. Klementa a hřbitov bezejmenných, Nebel na ostrově Amrum, (Německo)

Obrázek 3. Příklad námořnické náhrobní plastiky

Hřbitov sv. Klementa je příkladem námořnické náhrobní plastiky na německém pobřeží Severního a Baltického moře. Hřbitov byl založen v 17. století pro lodníky, kteří žili na ostrově. Polotovary kamenných náhrobků kupovali na námořních plavbách, protože na ostrově nebyl vhodný kámen k dispozici. Přiváželi především vápenc z Holandska nebo z Hamburku.

Dodnes stojící náhrobky ve tvaru stél jsou většinou bohatě barokně zdobené. V horní části jsou zaoblené a záhlaví je vyhrazeno figurativnímu reliéfu. Čelní strana je pokryta dlouhými nápisy. Věk zemřelého se uvádí přesně na roky, měsíce a dny. Rovněž bývá uveden počet potomků. Zvláštností náhrobků na Amrumu a Fóhru je přesný popis profesionální dráhy zemřelého. Tak se například dozvídáme, že jeden z pohřbených mužů začal ve svém dvanáctém roce „vyhledávat obživu na lodi“ a jiný se třicet čtyři let pravidelně plavil do Grónska. Uvádí se i změna povolání, na jednom náhrobku je vytesáno: „21 let námořníkem, poté vzorným rolníkem.“ Některé náhrobní kameny byly vztyčeny na památku námořníků a lodníků, kteří zahynuli na moři. Náhrobní nápisy také dokládají, že

lodníci na Amrumu si koncem 18. století rádi dávali holandská jména. Dokládá to např. nápis na náhrobku Wógena Knudtena, který zemřel r. 1792 a jako lodník byl nazýván Willem Claasen.

Vyobrazení respektují přísná pravidla. Často se objevují rodokmeny. Tulipány symbolizují mužské, slunečnice nebo růže ženské rodinné příslušníky. Je-li jeden květ ulomený, pohřbenému zemřelo dítě. Dále se vyskytují emblémy symbolizující povolání dotyčného, rovněž tak osobitě zpracované biblické výjevy. Tak například na náhrobku v Nieblumu je zobrazen Ukřižovaný, k němuž přicházejí tři muži nesoucí kříže a pokládají mu k nohám pozemské poklady symbolizované truhlami nebo korunami. Nápis ve stuze výjev objasňuje: „Kdo chce být mým učedníkem, musí na sebe vzít kříž a zapřít sebe svého.“

Stélu každého námořníka zdobí symbol lodi, který odpovídá typu, jenž byl za jeho života běžný. Námořník, který se plavil do Grónska, nebo jiný, který se plavil na velrybářských lodích, má vytesanou plachetnici se třemi stožáry, vyplouvající z holandského přístavu směrem k polárnímu moři. Fregaty jsou buď zobrazeny s lanovím a plachtami, nebo mají pouze stožáry. Zvláštní pohřební symbolika se objevuje koncem 18. století, kdy se v reliéfu zobrazuje v přístavu přezimující loď s odstraněnými stožáry. Drobní lodníci mají na náhrobcích jen plachetnici, jaká se používala při plavbě mezi ostrovy, nebo pobřežní člun.

Na okraji osady Nebel připomíná třicet dva dřevěných křížů utonulé, jejichž těla Severní moře vyplavilo na pobřeží ostrova. [3]

1.4.2 Lesní hřbitov - reformní hnutí, Mnichov (Německo)

Obrázek 4. Přírodní motivy náhrobku v lesním hřbitově

V roce 1907 koncipoval Hans Grással jako „gesamtkunstwerk“ první skutečně lesní hřbitov, kdy se les nevysazoval a nebyl utvářen současně s nově instalovanými náhrobky, nýbrž byl zachován v takové podobě, v jaké v areálu dlouho předtím kontinuálně rostl. Umístění hrobů se podřizovalo existujícím mýtinám a průsekům lesních cest, a tak se hroby harmonicky začleňovaly do původního stromového porostu. Takto vzniklá sakrální slavnostní atmosféra pokoje ústí kolem přelomu století do apostrofice (oslovení nepřítomné osoby ideje nebo věci) přírodního pojetí hřbitova jako „přírodní kaple“, které bylo pro tuto dobu tak typické, nebo do emfatického zvolání: „Les je domem božím“. V tomto pojetí je smrt chápána jako osudová pomíjivost v rámci přírodních zákonů.

Lesní hřbitov měl vyjadřovat „skutečnou pietu“, již se dosahovalo i pomocí předepsané jednoduchosti náhrobků. Historický předobraz našel Grással na židovských hřbitovech. Návrhy, které nakreslil jako vzorové, jsou jimi zřetelně inspirovány. Jednotlivé sekce jsou vyhrazené konkrétnímu materiálu, jeden pro dřevěné kříže, jiný pro kamenné náhrobky, další pro tepaný kov. Větší rodinné hroby však mohly mít i větší dimenze, pokud neby-

ly vážné překážky. Rigidní ustanovení měla zabránit pompě a nevkusy. Zřizování hřbitova proběhlo samozřejmě střízlivějším způsobem.

V roce 1899 koupil magistrát pozemky a lesy pro plánované rozšíření města a roku 1898 se rozhodl založit „velký nový hřbitov...“

V dokumentech se zmiňují velké paseky, které vznikly intenzivní těžbou dřeva v daném polesí. Výše nákladů také hovořila pro založení hřbitova uprostřed lesa, neboť hřbitov začleněný do lesa nepotřebuje žádné reprezentativní hřbitovní stavby. Skromnost se projevuje i ve hřbitovní architektuře, např. smuteční síni. Jejím vzorem byla lidová jiho-německá architektura, jež dává přednost jednoduchým střechám. Síň je projektována způsobem v místě tradičním, lidová architektura však nebyla zneužita k falešné idyle.

Hřbitov odpovídá představám vlivných, tradičně založených vrstev. Zčásti také odráží jejich záliby, neboť takto pojatý hřbitov může komunita vnímat jako součást své lidové kultury, jako „statky své duše a mysli“ (Grassel). Celek je působivým spojením náboženských zvyklostí, řemesla a lásky k vlasti.

Mnichovský Lesní hřbitov ovlivnil mnohé jiné a stojí na počátku reformního hnutí v pohřebnictví a pojetí náhrobků po přelomu století. Grassel připisoval mnichovskému hřbitovu nadregionální význam a v přednáškách postuloval „kulturu dobrého vkusu“, která právě na tomto hřbitově existuje. Pokoušel se ji svou osvětovou činností šířit. Vzdělaná střední vrstva podle něj měla vzít reformní myšlenky za své a osvětlovat „všem vrstvám obyvatelstva nutnost i smysl takové reformy“. [3]

1.4.3 Římský hřbitov Alyscamps (Francie)

Někdejší Elysejská pole bývala kdysi pohřebištěm římského sídliště Arelate, které je zmiňováno již roku 46 př. n. 1. Město, kterému konkurovala Marseille, zažilo velký rozkvět za císaře Konstantina a kolem roku 400 povýšilo na správní centrum Galie. Svědectvím z římské doby jsou četné pozdně antické sarkofágy s křesťanskou a pagánskou tematikou. *Allée des Tombeaux* (alej tumb) je pozůstatkem pohřebiště, které bylo od 4. století křesťanské. Umělecky nejcennější sarkofágy jsou dnes umístěny v *Musée lapidaire chrétien*, náhrobky s pagánskými motivy v bývalém kostele sv. Anny, který slouží jako lapidárium. Vyskytují se zde téměř všechny typy pozdně antických sarkofágů.

Obrázek 5. Starobylý římský sarkofág

Na fragmentu *Sarkofágu s vlysem* z let 300-315 jsou zobrazeny těsně vedle sebe dynamicky pojaté figury, které jinak známe z Konstantinovy doby. Ústředním výjevem je *Poslední večeře*, při níž mladistvý bezvousý Ježíš pronáší slova na rozloučenou. Dva učedníci mají na znamení smutku zahalené tváře, ostatní k němu v hlubokém dojetí otáčejí obličej. Vpravo od této scény je zobrazeno uzdravení dcery z Jairu. Ke Kristovým nohám se vrhá zahalená žena s krvácejícími chodidly, kterou Ježíš potkal na cestě do Jairu a uzdravil. Vlevo je zobrazen Mojžíš, jak úderem do skály poskytuje vodu žíznivému národu. Levý fragment zobrazuje tři mládence v peci ohnivé s typickými frygickými pokrývkami hlavy. Slavný je tzv. *Sarkofág ctnostné Zuzany*, který je zdobený dvoupásovým vlysem, z doby kolem 325-350, v jehož středu jsou portrétní poprsí manželského páru. Byl pojmenován podle výjevu v horním pásu. Na pravé straně vzadu příběh začíná. Zuzana si čte v Písmu svatém v zahradě symbolizované dvěma stromy, dva starci číhají za stromy. Na levé straně příběh pokračuje. Daniel přihlíží kamenování starců, kteří Zuzanu chtěli svést a pak ji pomluvili. Dále je tu Abrahám s Izákem již připoutaným na antickém oltáři. Ve spodním pásu je zobrazen příběh tří mláďenců v peci ohnivé a vysvobození Daniela z jámy lvové, dále utonutí egyptského vojska v Rudém moři při pronásledování Izraelitů. Na pravé vnější straně vede Miriam zástup Izraelitů dál. Na tomto sarkofágu jsou zřetelné vyvrtané otvory modelující vlasy postav. Na Sarkofágu se stromy oddělují kmeny listnatých stromů vertikálně jednotlivé výjevy, zatímco koruny stromů plné ptactva se průběžně táhnou po celé

délce opracované čelní stěny. Tento typ se rozšířil kolem 350-75. Sochař byl nucen se v částech oddělených kmeny stromů soustředit na výjevy se dvěma figurami. Kristus svým mladickým vzezřením téměř připomíná Apollóna, když činí zázrak v Káni nebo rozmnožuje chléb dotekem prutu. Na vnějších stranách jsou zobrazeny scény uzdravení. *Sloupový sarkofág* vznikl v poslední čtvrtině 4. století. Je na něm zpodobena kolonáda s pultovou střechou, kde je shromážděno dvanáct apoštolů s nyní již vousatým Kristem. Bohatství motivů sarkofágové plastiky je možno spatřit v muzeu i v nekropoli ve všech možných variantách. Rovněž tak je možno téměř bez mezer sledovat slohový vývoj. [3]

1.4.4 Kapucínské katakomby, Palermo (Itálie)

K velmi neobvyklým pohřebišťům patří Kapucínské katakomby v Palermu, jejichž dlouhé podzemní štoly vyražené v tufové hornině se používaly od roku 1599. Nejdříve sloužily mnichům jako hrobka, ale od 17. století se ujal neobvyklý zvyk balzamovat mrtvá těla příslušníků předních palermských rodin a kléru a mumie vystavit v katakombách v rakvích nebo zavěšené na zdi. Přitom se používaly hlavně dvě metody mumifikace. V katakombách se nacházejí těla vysušená vzduchem nebo nad doutnajícím ohněm, ale i těla, která byla ponořena do vápna nebo arzeniku. Byla to jedna ze španělských pohřebních zvyklostí, která byla roku 1881 zakázána.

V katakombách je osm tisíc mrtvol, pečlivě oddělených podle pohlaví a povolání. Ještě dnes odívají potomci kostry svých předků do skvostných šatů. Mezi mumifikovanými těly je i biskup řecké pravoslavné církve nebo generál z okruhu Giuseppa Garibaldiho (1807-1882).

Přání pozůstalých, aby jejich mrtví došli klidu a byli pohřbeni do země, tu nebylo vyhověno. Neuvěřitelně drastickým způsobem jsou mrtvá těla v katakombách naopak vystavena jako alegorie marnosti, výrazně útočící na smysly. Přitom se navazovalo na určité tradice. Z pozdně antických katakomb byly převzaty ležaté výklenky ve zdi, které však na rozdíl od tradičních nejsou uzavřeny víkem - ležící mumie jsou v nich vyrovnány nad sebou jako na policích.

Obrázek 6. Obraz kapucínsk \acute{e} hrobky (výřez)

Obrázek 7. Současn \acute{y} stav hrobky

V Palermu se také některé mumie uchovávají ve stoje v dřevěných skříních s drátěným pletivem. Zde je patrná návaznost na barokní truhly-relikviáře, v nichž se vystavovaly

zachované kostry světců, které se vycpávaly, a těla se v drahocenném rouchu a vyzdobená šperky vystavovala ve skleněné vitríně. Sicilské způsoby zřejmě ovlivnilo objevení katakomby na via Salaria v Římě, kde se v roce 1578 zřítily vinice. Mnohá tam nalezená těla se považovala za ostatky mučedníků rané církve a byla přenesena především do jihoněmeckých kostelů a klášterů, například tělo „mučedníka“ Felixe do kostela augustiniánského kláštera v Garsu na Innu.

Jiná mumifikovaná stojící těla se otáčejí z dřevěných konzol upevněných na pilířích pod klenbou ke středu chodby. Jako v němém a klidném, téměř slavnostním procesí nesou mrtví tabulky se svým jménem na krku. Vypadá to jako pandán průvodu zjasnělých světců na zdech kostela San Apollinare Nuovo v Ravenně. Jenže zde není zobrazeno vykoupení, nýbrž mrtvá těla. Před nimi jsou vedle sebe a na sobě naskládané rakve ve tvaru truhel nebo skříní, jsou i na zdi před jednou štolou. Pod klenutým stropem připomíná tato scéna chodbičku v podpalubí lodi, zřejmě cílenou asociaci ve smyslu Kristovy smrti jako navigare patriam. Kapucínům se zdařila gigantická inscenace dramatu pomíjivosti, která inspirovala i některé umělce. Např. malíř Günther Zink (*1952) vytvořil na toto téma triptych. [3]

1.4.5 Kostelní hřbitov a obrazový kámen Hammara I., Lárbro na Gotlandu (Skandinávie)

Na ostrově Gotland vzkvétal po období stěhování národů obchod a řemeslo. Monumentální svědectví o tom podávají četné zachované gotlandské obrazové kameny, které však už sotva nalezneme na původních hřbitovech, protože byly převezeny do Historického muzea ve Stockholmu nebo do gotlanského muzea ve Visby, popř. vztyčeny pod širým nebem, např. v Uměleckohistorickém muzeu v Bunge. Lze je podle stylu rozdělit do tří hlavních skupin. Na nejstarších kamenech se setkáváme s čistě ornamentální geometrickou výzdobou s motivy větrného kola, veslice nebo hadími ornamenty. Úzké kameny se směrem nahoru na obě strany rozšiřují a jsou ukončeny plochým obloukem. Takový kámen z 5. století byl ve zdi modlitebny přistavěné ke kostelu v Bro použit dvakrát. Protože Bro bylo místem posvátného kultu a později poutním místem, je ve zdejší hřbitovní zdi mnoho obrazových kamenů. Druhá skupina kamenů vzniklých mezi lety 700 a 900 má na přední straně vyprávění v obrazech. K nim patří slavný kámen Hammara I., nalezený na pohřebišti Stora Hammars v Lárbro a dnes vystavený v Bunge. V horní třetině je zobrazena scéna popravy, pod ní nápadně utvářený trojúhelník, pravděpodobně symbol vševědoucího Odina před

hranicí nebo oltářem s lidskou obětí. Dále jsou na kameni scény z hildské ságy, únos Hildy králem Hógnim a jeho pronásledování Hedinem. Ve spodní části je velká vikinská plachetnice.

Obrázek 8. Slavný kámen Hammarsten I.

Nejmladší skupinu tvoří kameny s křesťanskou symbolikou, většinou s vyobrazením kříže nebo kříže v kruhu. Názorné zobrazení ustupuje lineární ornamentice a runovým nápisům po obvodu kamene. Runové nápisy popisují osudy jednotlivce a uvádějí jména rodinných příslušníků, pro něž rodina kámen zřídila. Velmi působivé jsou obrazové kameny ze Sjonhemu s pásem run spletených do úpoiků a vysvětlujícím nápisem, např. že Rodfos byl při odjezdu zrazen Valachy, Bůh buď milostiv jeho duši a potrestej jeho zrádce.

Náhrobní kameny z pozdější doby jsou na hřbitově v Lárbro. V kostele byl roku 1274 pochován Nils Taksten, který sídlil na dvoře patřícím do farnosti Lárbro a není totož-

ný se zlým Takstenem, jehož hrob byl v roce 1920 objeven v sousední obci Tingstede, přičemž se potvrdila pravdivost ságy, že mrtvé tělo bylo přikryto medvědí kůží, aby bylo ochráněno před kouzly trollů. Taksten zřejmě nebyl žádné nevinátko, neboť v nápisu je prosba, aby se čtenář rmoutil nad zlými činy zemřelého.

Na hřbitově kostelíka v Lárbro se zachovaly i dva tumbové hroby duchovních. Na víku tumby kněze Botvida z 1. poloviny 14. století je zobrazen zemřelý v anfasu a oděný v kazuli, s kalichem v ruce, nad triglyfem jsou vyryty postavy dvou světců. Na víku tumby kněze Nikolause zemřelého roku 1342 je jen po obvodu probíhající nápis. Podstavec je zdoben půlkruhovými slepými arkádami a triglyfy. Pozoruhodné jsou také zámky dveří na gotlandských hřbitovech, zhotovené místními řemeslníky, přičemž se každý zámek otvírá jiným způsobem. [5]

1.4.6 Starý a Nový židovský hřbitov, Praha (Česko)

První židovský hřbitov významné židovské obce pražské, která žila odděleně od křesťanského obyvatelstva v ghettu obklopeném hradbami po obou stranách Široké ulice, v němž bylo už ve středověku několik synagog, stával až do roku 1478 v oblasti mezi dnešní Jungmannovou a Spálenou ulicí, jež byla až do pozdního středověku jen řídko osídlena. Vladislav II. (vládl 1471-1516) zakázal Židům na tomto hřbitově další pohřbívání, nový hřbitov byl založen v sousedství Pinkasovy synagogy zbudované v 11. nebo 12. století. Musel se stále rozšiřovat a v důsledku opakovaného přikupování půdy měl nakonec rozlohu jedenácti hektarů. Ale hroby byly brzy tak těsně vedle sebe, že se muselo začít pohřbívat do navážky zeminy ve více vrstvách nad sebou. Pro Židy by bylo zrušení hrobů a vyjmutí ostatků nemyslitelné. Proto se původně rovný pozemek židovské zahrady, jak se hřbitovu říkalo, postupně zvyšoval a vlnil.

Pro tento židovský hřbitov se vžilo označení Starý hřbitov až v souvislosti s reformami císaře Josefa II. (1741-1790), který zakázal pohřbívání v obydlených částech města, v důsledku čehož byl tento hřbitov roku 1787 uzavřen. Nové pohřebiště bylo zřízeno v tehdejší obci Olšany na místě morového hřbitova z roku 1680. Aby se předešlo opětovnému brzkému přeložení hřbitova, omezilo se právo pohřbu na novém hřbitově na městské části ležící na pravém břehu Vltavy. Dnes se hřbitovy v tomto místě rozkládají v délce více než půldruhého kilometru.

Obrázek 9. Kouzlo židovského hřbitova

Hrob býval za normálních okolností opatřen náhrobkem ve tvaru stély, sarkofágy se směly stavět jen významným osobnostem. K nim patřil historik a autor prvních psaných dějin pražských Židů David Gans (1541-1613), astronom Josef Delmedigo (1591-1655) a rabi Lów (1512-1609). Na náhrobcích je na přední straně uvedeno pouze jméno zemřelého ve spojení se jménem otce, u vdaných žen je uvedeno i jméno manžela, i když na tomto místě není pohřben. Dále je připojeno datum úmrtí a pohřbu. Striktně se dodržoval zákaz zvěčnit mrtvého portrétem, byl by to prohřešek proti božímu přikázání. Tento zákaz se obcházel nepřímým obrazně symbolickým způsobem tak, že na náhrobku byly zpodobeny emblémy ozřejmující povolání a jméno pochovaného. Tak například sarkofág Davida Ganse je označen Davidovou hvězdou, vedle níž sedí husa (německy die Gans). Na jiném náhrobku jsou zobrazeny lékařské nástroje a medvěd, z čehož lze usuzovat, že je zde pohřben lékař s příjmením Bár (česky medvěd). Nejstarší zachovaný náhrobek patří pražskému lékaři rabínu Avigdoru Karovi (t 1439), autorovi hebrejského žalozpěvu o pogromu na Židy

z roku 1389, který se dodnes zpívá o Dni smíření ve Staronové synagoze, zbudované roku 1270. Velmi navštěvovaný je hrob rabína Jehudy Lówa ben Becalel. Jeho hrob je označen pozdně renesanční tumbou z růžového kamene se dvěma arkádovými oblouky a vytesanými nápisy. Rabi Lów byl jako znalec talmudu zakladatelem pražské rabínské školy. V 18. století mu bylo připsáno autorství umělé bytosti - Golema. [3]

2 POHŘBÍVÁNÍ V SOUČASNOSTI

Současný stav pohřbívání v našich zeměpisných šířkách je nám všem více či méně znám povícero z vlastních zkušeností. Každému někdo blízký umřel a my byli nuceni prodělat tu bolestivou zkušenost a býti účastni pohřbu. Já osobně byl přítomen pohřbu jak „klasického“ do země tak i v krematoriu. Oba jsou svázány tradicemi, druhem hudby, ozdobou, věnci, svícemi, barevností apod. Popravdě udržování zvyků na vesnici je mi milejší než povětšinou funkcionalistická studená krematoria ve městech.

2.1 Druhy pohřbů

2.1.1 Náboženský pohřeb

Církev a náboženské společnosti vesměs předpokládají, že lidská osoba smrtí úplně nekončí a i tělu zemřelého přísluší jistá úcta; tyto představy vyjadřují také v pohřebním obřadu. Většina náboženství hovoří v této souvislosti o nesmrtelné duši, pro židovství a křesťanství je důležitá i představa soudu a vzkříšení. [9]

2.1.2 Křesťanský pohřeb

Katolická církev považuje pohřeb za svátostinu, jejímž účelem je vyprosit zemřelému duchovní pomoc, prokázat úctu jeho tělu a pozůstalým dodat útěchu a naději ve vzkříšení s Kristem. Tradiční křesťanský pohřeb v České republice se skládal z obřadu rozloučení v kostele, průvodu na hřbitov, vysvěcení hrobu a uložení ostatků. Součástí slavnostního katolického pohřbu může být mše svatá, buďto před cestou na hřbitov, anebo častěji po pohřbu (tzv. zádušní mše). Křesťanské církve – zejména katolická – se pohřbu žehem dlouho bránily, protože v něm viděly symbolické popření duše zemřelé osoby (omezit kremace propagací pohřbů do země se například snažil katolický spolek Arimatheum); od poloviny 20. století se však i katolické pohřby konají v krematoriích. V současné době, zejména ve městech, se většina zemřelých pohřbívá žehem (spálením) a obřad rozloučení se koná v krematoriu, případně v kostele před odvozem do krematoria. Po kremaci někdy následuje zádušní mše, případně prosté uložení urny s modlitbou. [9]

2.1.3 Židovský pohřeb

Tradiční halachický židovský pohřeb viz Židovský způsob pohřbívání, v současné době je však u nás velmi vzácný. Židovský pohřeb (hebrejsky: הַרְבֵּקָה kevura) je podobně jako v jiných náboženstvích rituál, který slouží k poslednímu a důstojnému rozloučení se zesnulým a to podle náboženských pravidel a předpisů (halacha). [9]

2.1.4 Občanský pohřeb

Občanské pohřby se dnes konají vesměs v krematoriu, obvykle s hudbou a květinami, někdy i s projevy přátel zemřelého. Urna se ukládá na hřbitov, případně se popel zemřelého rozptyluje ve zvláštní části hřbitova. [9]

2.2 Způsoby pohřbívání

V současné době se zemřelí pohřbívají buď do země, spálením a uložením urny, případně spálením a rozptylem. Pohřeb do země je patrně nejstarší a nejběžnější, ale i pohřeb žehem se vyskytuje v mnoha starých kulturách. Ve starých a mimoevropských kulturách se však vyskytují i jiné způsoby, které vyjadřují na jedné straně úctu k zemřelému, na druhé straně i jistou obavu před ním. Jedním z takových způsobů je endokanibalismus, kdy se mrtvola usuší a spálí a popel, smíchaný například s banánovou kaší, pozůstává při slavnosti společně snědí. Poměrně rozšířené byly i tak zvané dvoufázové pohřby, kdy se mrtvola nejprve vynese mimo sídliště (někdy zavěsí na strom) a kosti se po čase uloží pod podlahou nebo v chýši.

Zvláštním případem pohřbu je mumifikace, při níž se odstraní některé části těla a zbytek balzamuje a vysuší. Za určitých podmínek může k mumifikaci dojít i samovolně, například v písčité půdě. Obřadné mumifikace se užívaly ve starém Egyptě i při pohřbech komunistických předáků ve 20. století. Protože prostory hřbitovů jsou omezené, ukládaly se vykopané kosti ze zrušených hrobů do tak zvaných kostnic, často ozdobně uspořádaných. [9]

2.2.1 Pravidla pohřbívání

Zde si dovolím jen tak pro ilustraci odcitovat kousek z pravidel pohřbívání z roku 1953:

Hřbitovy zařizují se na obvodu obcí ve vzdálenosti 200-300 m od obytných budov na vyvýšené rovině, nebo mírném, nikoliv prudkém svahu, neboť zde může voda erodovat a obnažit mrtvoly. Geologické složení půdy má být takové, aby se v ní snadno daly vykopati hroby a aby v ní rychle proběhl hnilobný rozklad a zetlení mrtvoly. Proto podklad nesmí být skalnatý, a půda musí být suchá, sypká, nejlépe písčítá, promíšená hlínou, nikoliv jílovitá, nebo prosáklá vodou. Spodní voda má mít hladinu dostatečně hluboko, nesmí nikdy dosahovati dna hrobů a podle potřeby má být odváděna drenážemi na obvodě hřbitova. Tento má být komunikačně snadno dosažitelný a přece dostatečně vzdálený od dopravního hluku. Rozloha hřbitova se určí podle počtu obyvatel s přihlédnutím k pravděpodobnému přírůstku, podle průměrné roční úmrtnosti, rozměrů hrobů s připočtením plochy potřebné na cesty, aleje a úpravu hřbitova včetně výstavní sítě, márnice a kostnice.

Na jeden hrob se počítá plocha asi 4 m² včetně mezer. Na rodinné hroby plocha přiměřeně větší. Esteticky i zdravotně dokonalé jsou hřbitovy parkové, nebo lesní, kde je možno vyměřiti hrobům větší plochu a zasaditi na nich stromy působící spotřebou vody velmi příznivě jako vertikální drenáže. [4]

2.3 Druhy hrobů

2.3.1 Jednotlivý hrob

Představuje základní tvar hrobu. Rozměry se odvíjejí od rozměrů rakve (šířka 80 cm, délka 205 cm, výška 65 cm). Jeho tvar je kónický nebo obdélníkový, přesné rozměry se řídí podle místních pravidel pohřebiště. Povrch hrobu může tvořit záhon nebo bývá celý hrob či jeho část pokryta pevnou (kamennou, betonovou) deskou. Často se nechávají jen kamenné obrubníky a střed hrobu se osazuje. Hrob nabízí množství podob. Může být osázen trvale i sezonně, různé druhy výsadeb se mohou kombinovat. Běžně se ještě doplňují květiny v květináčích nebo vázách a věnce. [10]

2.3.2 Dvojhrob

Vzniká spojením dvou jednotlivých hrobů, takže má dvojnásobnou šířku. Uvedené uspořádání patří k nejčastějším typům na pohřebišti. V případě, že se pohřbívá pod sebe a ne vedle sebe, má rozměry jednoduchého hrobu. [10]

2.3.3 Rodinný hrob

Má rozměry dvojhrobu i větší a bývá okázaleji upravený. Rodinný hrob vytváří přechod mezi běžným hrobem a hrobkou. Uplatňují se na něm různé kamenické či kovářské prvky a květinová úprava. [10]

2.3.4 Hrobka

Nákladná hrobová úprava, která většinou slouží pro pohřbívání více členů jedné rodiny. Termíny pohřbů se mohou v čase velmi lišit. Demonstruje příslušnost k rodině a většinou i významné postavení ve společnosti. Úprava je nákladná. Kromě náhrobku je na hrobce i kamenná deska, která se v případě potřeby odsune, aby mohla být vložena další rakev. Dominuje kámen a kov. Prostor má dlouhodobě vypadat upraveně a vznešeně. Výsadby rostlin zde nejsou vůbec nebo se omezují na minimum, květinami se osazuje např. kamenný truhlík, kamenná nádoba na květiny, kovaný stojan apod. Častým rostlinným doplňkem hrobek bývá břečťan, některý stálezelený keř, popř. jehličnan. Zvláště nápadné bývají honosné hrobky postavené jako malé budovy či kaple. [10]

2.3.5 Urnový hrob

Používá se často především v poslední době. Rozměry jsou menší než u klasického hrobu: 1 x 1 m nebo 0,6 x 1 m. Urna může být uložena do země, někdy zůstává na povrchu a je součástí úpravy hrobu - může být zasazena do náhrobku, stát vedle něj i být zapuštěna do centrální desky. Vše záleží na místních zvyklostech, přání zesnulého a jeho rodiny. [10]

2.3.6 Kolumbárium

Stěny se zasklenými výklenky tvoří samostatnou část hřbitovů, někdy i kostelů nebo kaplí. Díky počátečnímu stavebnímu pojetí a následnou neuspořádanou péčí působí nezřídka depresivně. Urny jsou uloženy v zabudovaných čtvercových nebo obdélníkových oknech vedle sebe, jejichž přední část je prosklená. Není možná žádná výsadba živých rostlin, krátkodobě lze do oddělení kolumbária vložit květinu nebo malou vazbu. Centrálním prvkem každé schránky je urna, proto je třeba prostor upravovat velmi opatrně. Někdy již vložená fotografie doplněná o jedinou vázičku působí přehnaně a nevkusně. Při výzdobě schránky je nezbytně nutné ctít základní myšlenku - strohost materiálů a studené tóny v barevnosti. [10]

Důstojné slovo *kolumbárium* vzniklo původně jako žert v Antickém Římě. Výklenky na ukládání popelnic (uren) lidem připomínaly holubníky. Latinsky se totiž holub řekne *columba*. [11]

Obrázek 10. Typický římské, již architektonicky moderní kolumbárium

Obrázek 11. Moderní optimističtější verze kolumbária

2.3.7 Rozptylová loučka

Představuje plochu určenou k poslednímu uložení popela. Popel se rozsypává po ploše, nebo se využívají vpichy, kdy se popel vsypává do předem připravených kameninových nádob, které se překrývají dlažbou či kamenem v úrovni trávníku. Tvoří ji většinou jednotlivý vyšší trávník, ve kterém někdy bývají zasazeny šlapáky. Místně se mohou vkládat malé desky nebo kameny se jménem, jinde zase větší deska se seznamem jmen zesnulých. Někdy se jména neuvádějí vůbec. Na ploše může být umístěno menší symbolické výtvarné dílo. Řidčeji se na rozptylové loučce používá místo trávníku květinový záhon z trvalek a okrasných travin, doplněný vřesem a nízkými dřevinami.

Rozptylová loučka se po obvodu ohraničuje hustou clonou vyšších stálezelených neopadavých výsadeb. Ráz loučky je dán vedením pohřebiště, do úpravy nelze volně zasahovat. Rozptylová loučka nabízí intimitu hájeného místa posledního odpočinku, ale jednotlivé zesulé osoby se ve srovnání s osobním hrobem dostávají do výraznější až úplné anonymity. Na druhé straně má rozptylová loučka vzhledově ustálený upravený charakter a její údržba není vázána na možnosti jednotlivce. [10]

2.3.8 Pomníčky a křížky u cest a silnic - současný fenomén?

V posledním desetiletí se objevily v hojné míře kolem cest a silnic pomníčky a křížky, které upozorňují na civilizační fenomén zrychlujících se dopravních prostředků, nezodpověd-

nosti a nezkušenosti řidičů a nedostatečná kvalita vozovky. Tento jev není úplně tak současný, křížky kolem cest se objevují po staletí jako smírčí kříže a boží muka. Ty ovšem měli poněkud jiný původ a dnes z nich zbyly jen romantické vzpomínky na doby, kdy nám „bůh“ byl více nablízku.

Obrázek 12. Typický křížek u cesty

Současné pomníčky mají spíše dopad preventivní, i když názory na jejich účinnost a oprávněnost se výrazně liší. Je to jen smutný obraz dopadů rozšiřujícího se automobilizmu na naše křehké životy.

2.4 Méně obvyklé typy pohřbu ve světě

2.4.1 Vystavení těla zvířatům

Tělo zemřelého člověka je vystaveno v přírodě, kde může být sněženo divokými zvířaty nebo rozloženo vlivem povětrnostních podmínek. Největšími vyznavači tohoto typu pohřbu jsou zoroastrijci, kteří věří, že pohřbít tělo do země či žehem by znečistilo elementy země, ohně a vody. Těla zesnulých jsou tak ponechána v horách svému osudu.

Některé kultury věsí své mrtvé do korun stromů, např. domorodé kultury na Bali, v Austrálii, Indiáni v Severní Americe.

V Tibetu jsou zesnulá těla roztloukána na prach, aby je mohli pozřít ptáci. Nám se to může zdát jako brutální, ale v Tibetu, kde je tvrdá země a nedostatek dřeva tato forma pohřbu dává smysl. Podobný důvod by se určitě našel i např. v Mongolsku. [8]

2.4.2 Druhý pohřeb

Tato praxe je známá zejména v domorodých kulturách. První pohřeb je vystrojen ihned po skonání dotyčné osoby, kdežto druhý pohřeb až po rozkladu těla. Tato metoda pohřbívání souvisí s odlišným konceptem smrti. V některých kulturách lidé věří, že smrt je dlouhý přechodný proces, kdy duše úplně opouští tělo, teprve až když se tělo úplně rozloží. Se zesnulým se zachází jako se živou osobou, je jí nabízeno jídlo, pití a často i společnost. [8]

2.4.3 Pohřeb lebek

Zde se jedná nejdříve o klasický pohřeb do země, kdy je po pár měsících ze země vyzvednuta lebka zemřelého a umístěna do poličky někde v domě jeho pozůstalých nebo je lebce vystavěn samostatný domeček vedle domu. Lebším je pak nabízeno jídlo, pití a jejich bližní se s nimi také často radí.

V některých kulturách je toto právo na vlastnění lebek předků a možnost se s nimi radit vyhrazeno pouze hlavám širší rodiny. Tento způsob pohřbu praktikují některé kultury v Tichomoří a v Africe. [8]

2.4.4 Pohřeb do oceánu

Do moře byli, jsou a budou pohřbíváni zejména námořníci. Podle mezinárodního práva má každý kapitán lodi právo řídit pohřební obřad. Při tomto typu pohřbu je tělo zašito do pytle a zaváženo kameny, aby se nevynořilo. [8]

2.4.5 Pohřeb do vesmíru

V dnešní době je možno zesnulého pohřbít i do vesmíru. Schránku s popelem může do vesmíru vynést soukromý komerční satelit. Takto byl např. pohřben Gene Roddenberry,

spisovatel Star Trek. Tato forma pohřbívání však není z pochopitelných důvodů velmi rozšířená. [8]

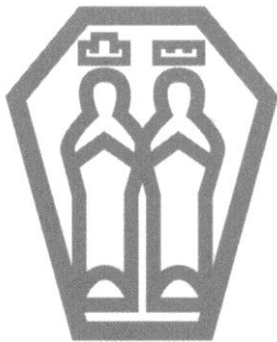
2.4.6 Čtyři způsoby nakládání s mrtvolou v Tibetu

Tibeťané znají a praktikují čtyři základní způsoby nakládání s mrtvolou. Ty odpovídají tradičním představám o čtyřech prvcích coby elementárních složkách veškerých jevů vnějšího a vnitřního (člověkov) světa. Pohřbívání do země odpovídá prvku sa (země), do vody prvku chu (voda). Spálení ohněm odpovídá prvku me (oheň) a pohřbení do větru či vzduchu, tj. rozsekání nebožtíkova těla a ponechání jeho pozůstatků na vyhrazeném pohřebišti na pospas ptactvu a dravé zvěři, odpovídá prvku lung (vítr). Pohřbívání do země naráží nezřídka na problém kamenité, zmrzlé půdy. Pohřbívání do vody je ve svých důsledcích spojeno s pověřčivou nechutí Tibeťanů lovit a požívat ryby. Kremace se ponejvíce potýká s nedostatkem dřeva k pálení. „Vzdušný pohřeb“ je náročný na přepravu nebožtíka na místo vyhrazené k jeho likvidaci a pro pozůstalé bývá i finančně značně nákladný. Na příbuzných je ponecháno, pro který druh pohřbu se rozhodnou. Obecně však platí, že při pohřbech zpravidla za almužnu asistují lámové. [5]

3 SYMBOLY (SMRTI) A JEJICH VÝZNAMY

Různé civilizace, náboženství, společnosti a kultury po celém světě vyvíjely svůj vlastní symbolický slovník, jímž znázorňovaly a vyjadřovaly posvátné představy. Zde pro příklad uvádím jen zlomek z nich dotýkajících se smrti a to napříč věky, kontinenty či náboženství.

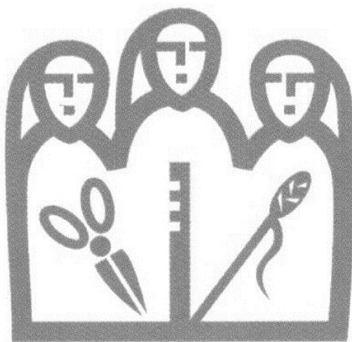
3.1 Člověk a jeho osud

Obrázek 13. Symbol Nigredo

Nigredo (latinsky čern)

První fáze alchymistického Velkého díla, je přirovnáváno k smrti a rozpadu, jež jsou podmínkou znovuzrození. Může být symbolizováno těly krále (Slunce) a královny (Luna) v rakvi.

Obrázek 14. Symbol Tři bohyně osudu

Tři bohyně osudu

O třech řecko-římských bohyních osudu, zvaných Moiry/Parky, se věřilo, že rozhodují o osudu člověka, symbolizované nití v jejich rukou. Zatímco Lachesis ji obvykle měří, její sestra Klóthó ji přede a Atropos ji přestřihává. Tyto činnosti odpovídají narození, životu a smrti. [7]

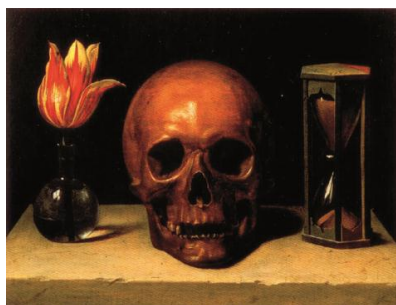
3.2 Alegorie

Obrázek 15. Symbol Kerberos

Kerberos

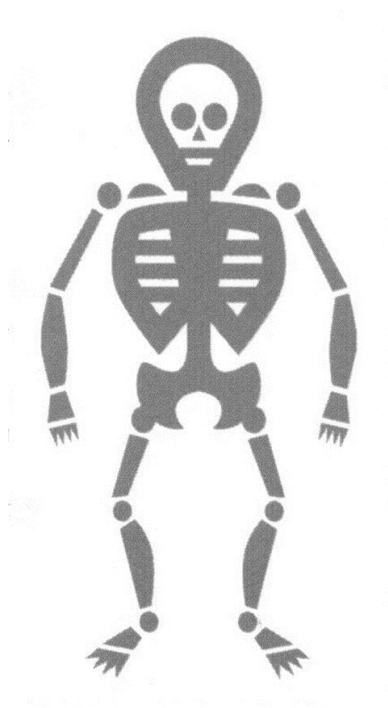
Figura řecké mytologie Kerberos je tříhlavý pes, který střeží vstup do podsvětí, aby dovnitř nepronikla žádná živá a ven žádná mrtvá duše. Přestože se jej příležitostně podaří přelstít, představuje Kerberos děsivé pomyšlení na smrt a její nevyhnutelnost.

Obrázek 16. Obraz P. Champaigne

Memento mori

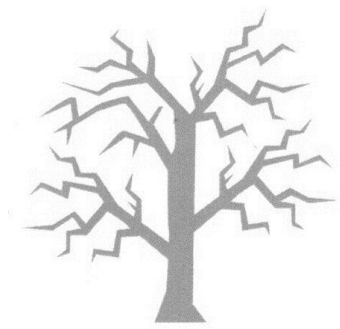
Temná a chmurná malba francouzského umělce Philippa de Champaigne (1602-1674) je nekompromisní připomínkou skutečnosti, že život končí smrtí. Tulipán symbolizuje pomíjivou krásu, přesýpací hodiny naznačují, že čas běží, a lebka jednoznačně představuje smrt.

Obrázek 17. Symbol kostlivce

Kostlivec

Přirozené symboly smrti po celém světě – lebka a kostlivec – platí od středověku v evropském umění za obraz memento mori (lat. Pamatuj na smrt), který vyjadřuje jasné poselství, že smrt čeká každého z nás. Mohou být doplněny symboly pomíjivého pozemského štěstí.

Obrázek 18. Symbol holého stromu

Zima

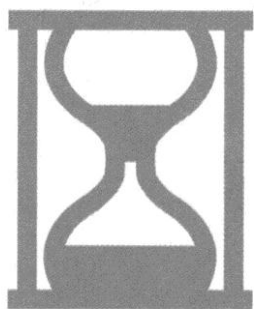
Poslední období roku může být v umění reprezentováno různými postavami: ženou zachumlanou do teplého přehozu, starším zahaleným mužem, řecko-římským bohem Héfajstem/Vulkánem nebo Boreásem (bohem severního větru) či Hórou Eiréné, často chápanou i jako bohyně jara. Typickým symbolem zimy je holý strom. Zima, to je stáří a smrt, z živlů k ní patří voda.

Obrázek 19. Ilustrace z manuskriptu

Pět lidských věků

Ilustrace z německého manuskriptu 17. století zobrazuje pět lidských věků a doprovází jistou k alchymii se vztahující báseň. Dítě v zavinovačce, to je narození a dětství; následující dvě postavy ztělesňující mládí a dospělost, za nimi kráčející stáří a smrt.

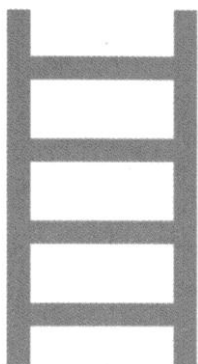

Obrázek 20. Symbol přesýpacích hodin

Stáří a smrt

Zatímco hůl v umění obecně může odkazovat na stáří, v obrazech typu *Venitas* se často setkáváme s přesýpacími hodinami jako symbolem rychle plynoucího času. Na blížící se smrt poukazují ostatně jakékoli hodiny, hořící i zhaslá svíce, prázdné mušle a samozřejmě také lebka a kostlivec. [7]

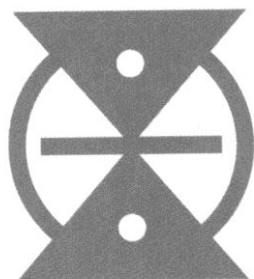
3.3 Symboly adinkra

Obrázek 21. Symbol žebříku

Owuo atwede

V symbolickém systému *adinkra* představuje motiv *owuo atwede* (žebřík smrti), který nás dovede z tohoto světa na onen, až vyprší náš pozemský čas. Připomíná tedy, že každý jednou zemře a člověka nabádá k dobrému životu.

Obrázek 22. Symbol *mmere dane*

Mmere dane

Tvar *mmere dane* sděluje, že „vše se mění“. Zatímco zrcadlový obraz trojúhelníkového elementu připomíná přesýpací hodiny, kruh, který trojúhelníky spojuje, představuje věčný, cyklický pohyb času. Tento symbol *adinkra* nás tedy ujišťuje, že nic, co se v něm odehrává, nemá trvalou platnost a je pomíjivé. [7]

3.4 Aztécká božstva

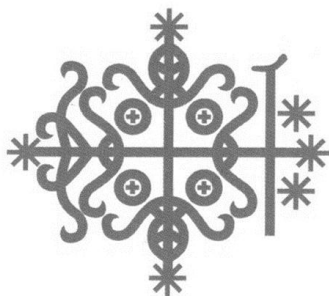

Obrázek 23. Symbol *Coatlicue*

Bohyně s hadí kůží – Coatlicue

Coatlicue byla matkou, která ve chvíli své smrti dala život Huitzilopochtlimu. Hadi, kteří v její sukni svlékají kůži, symbolizují smrt (Coatlicue) a současně narození (Huitzilopochtlimo), neboli znovuzrození jako takové. Coatlicue byla mimo jiné patronkou žen, které zemřou při porodu. [7]

3.5 Voodoo a loa

Obrázek 24. Symbol Legba

Legba

Ačkoli je Legba spojován se Sluncem a magií, funguje především jako strážce na hranici světa smrtelníků a světa *loa*. Říká se mu také Maitre Carrefour (Pán křižovatky) a základem jeho *vévé* je tedy zdobený symbolický kříž.

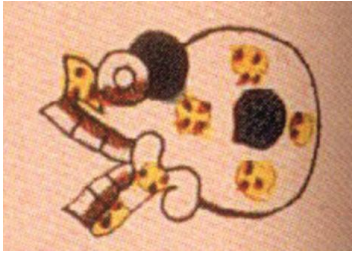

Obrázek 25. Symbol Baron Samedi

Baron Samedi

Baron Samedi (Sobota) patří do skupiny loa známých jako *ghede*, kteří platí za duchy nebezpečné. Jsou spojováni se sexuálním apetitem, především však se smrtí. *Vévé* Barona Samediho jako *ghedeho* se tedy zakládá na takových symbolech, jako je rakev či hrob. [7]

3.6 Aztécké názvy dnů

Obrázek 26. Symbol Glyf

Glyf – smrt

Glyf, který představuje smrt, šestý den (Miquizli) aztéckého cyklu, má podobu lidské lebky, univerzálního symbolu smrti. Toho, kdo se narodil v tento den, údajně čekal krátký život. [7]

3.7 Ježíšovo narození a ukřižování

Obrázek 27. Obraz Tří mudrců (králů)

Mudrcové

Evangelium sv. Matouše říká pouze to, že od východu se do Jeruzaléma vypravili mudrcové (lat. *magi*), aby našli židovského krále. Na základě středověkých legend začali pak být zobrazováni jako tři korunovaní králové různého věku a různé barvy pleti, přinášející dary: zlato (královská důstojnost), kadidlo (bohoslužba) a myrhu (Kristovo lidství - smrt). [7]

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 NOVĚ NAVRŽENÁ RAKEV

Výslednému návrhu předcházelo mnoho hodin skicování ať už v klidu domova nebo ruchu mé oblíbené hospůdky, kde popravdě přiletělo daleko více nápadů, jež smáčely svá unavená křídla v mé sklenici žlutavého moku. Přes vyložené „fantasmagorie“ jsem se nakonec dostal, myslím, k ladnému a jednoduchému tvaru, který otevírá nepřeberné množství variant materiálových, povrchových, barevných apod.

4.1 Tvar

Tvar samotný zachovává základní rozměry stávajících modelů a to zejména z praktických důvodů (velikost postavy, velikost otvoru pece, velikost hrobu). Původně „barokní“ tvar byl nahrazen tvarem takřka geometricky pravidelným (kvádr) a ostrost hran byla zjemněna zakulacením. Přední a zadní část je vsunuta do korpusu ve tvaru U, a tím vznikl efekt „zasunutého šuplíku“, který se tímto liší od funkcionalistické či kubistické strohosti.

4.2 Materiály, druhy výroby

Základní tři materiálové verze jsou navrženy z ohýbané překližky, litého plastu a ohýbaného zinku (přeprava pro větší vzdálenosti). Tyto tři verze možno kombinovat, např. povrch ohýbaná překližka - vnitřní strana barevná plastová folie. Polstrování je nahrazeno molitanem s vyměnitelným potahem dle objednané barevnosti a materiálu. Do víka rakve je rovněž možné provést jak vyfrézování otvoru ve tvaru zvoleného symbolu tak i provedení filigránu (ornament je vyfrézován buď do překližky, nebo je přímo odlit z plastu ve vytvořené formě).

4.3 Barevnost a její význam

Rakve z ohýbané překližky je možné přizpůsobit pomocí moření či natírání do různých barevných tónů a napodobit tak různé druhy dřeva. Rovněž je možné provést lakování dle RAL a PANTONE vzorníků a to ve verzi lesklé i matné, popřípadě kombinací s efektem parciálního laku. Barvy v nabídce jsou jednak tradiční (černá, bílá, hnědá) tak i odvážnější dle zákaznickovy odvahy a fantazie. Velice příjemná je například kombinace světlého dřeva

a hráškové zelené, která navozuje přírodní náladu. Plastové verze rakví jsou podle dostupných vzorníků v omezené barevnosti, která může být ovšem vhodně doladěna polstrováním či světelnými (LED) efekty. V mých návrzích převládají spíše barvy „optimistické“ blízké mé životní filozofii. Ovšem i černá či šedá rakev může být vhodnou kombinací naladěna obdobně (např. černý lesklý povrch, bílý vnitřek a proužkované bíločerné polstrování).

4.4 Grafika a potisk

Povrch ale i vnitřek může být dozdoben potiskem, který nahradí příliš pracné a drahé povrchové úpravy anebo nahradí např. ruční malbu či originální fotografii. Rakev může být také doplněna plotrovanými nápisy (např. oblíbené citáty, podpis či jiná oblíbená grafika).

III. PROJEKTOVÁ ČÁST

5 OBRAZOVÁ ČÁST

5.1 Ukázky současné nabídky rakví na českém trhu

Zde uvádím ukázky z katalogu rakví na současném trhu. Dle očekávání, převládají rakve „barokního“ stylu, barevnost tmavá a ponurá, struktura lakovaného dřeva s náznaky patiny. Zdobení je provedeno povětšinou napodobeninami zlatého kování, ratolestí, křídel, nebo vyfrézováním motivu ukřížování. Můj celkový dojem včetně vyfocené doplňkové výzdoby suchých květin je smutný a depresivní.

Obrázek 28. Nejlacinější typ S2

Obrázek 29. Typ TO Z

Obrázek 30. Typ Adriana

Obrázek 31. Typ Laverna

Obrázek 32. Typ PA217

Obrázek 33. Typy dětských rakví

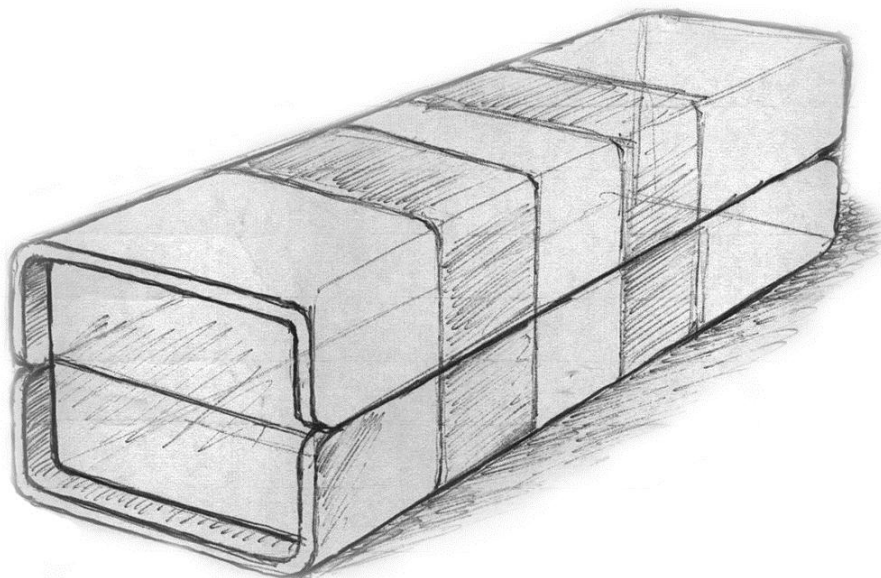

Obrázek 34. Typ Hermes

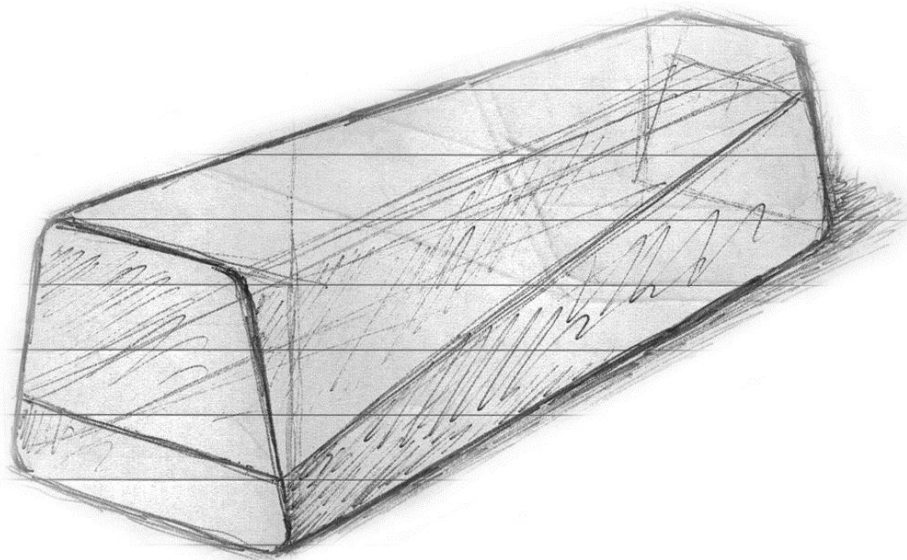

Obrázek 35. Typ VIENNA

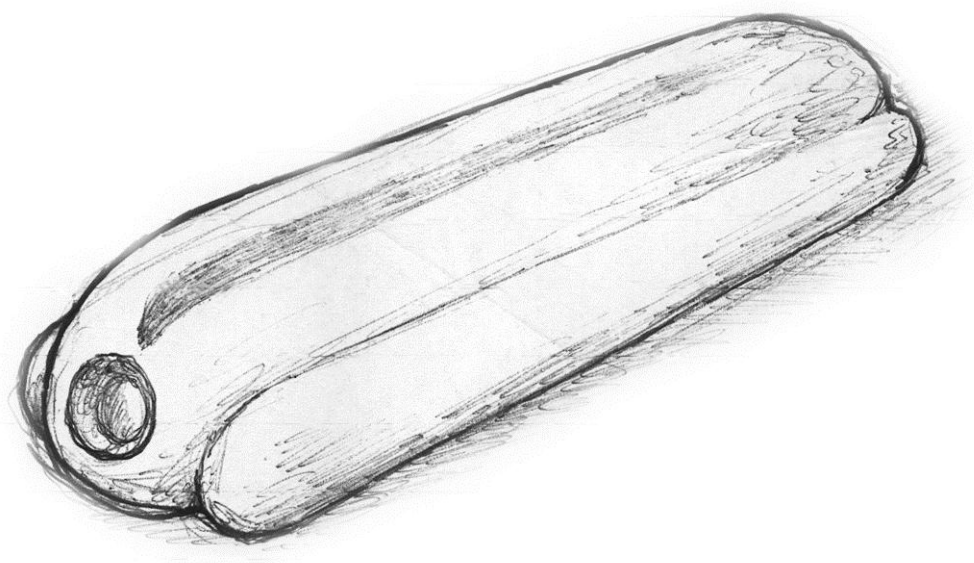
5.2 Nové návrhy (skicy) rakví

Obrázek 36. Pružník

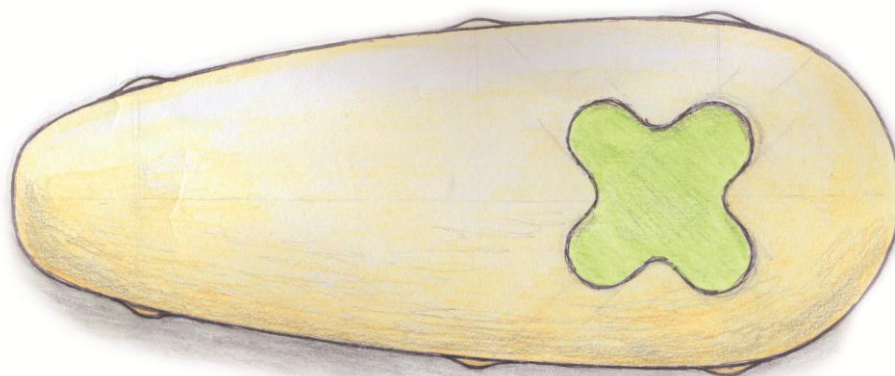
Obrázek 37. Bílá vrána

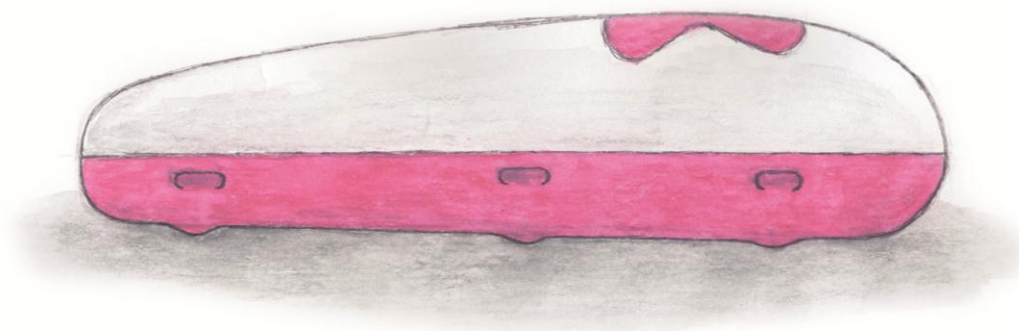
Obrázek 38. Hot Dog

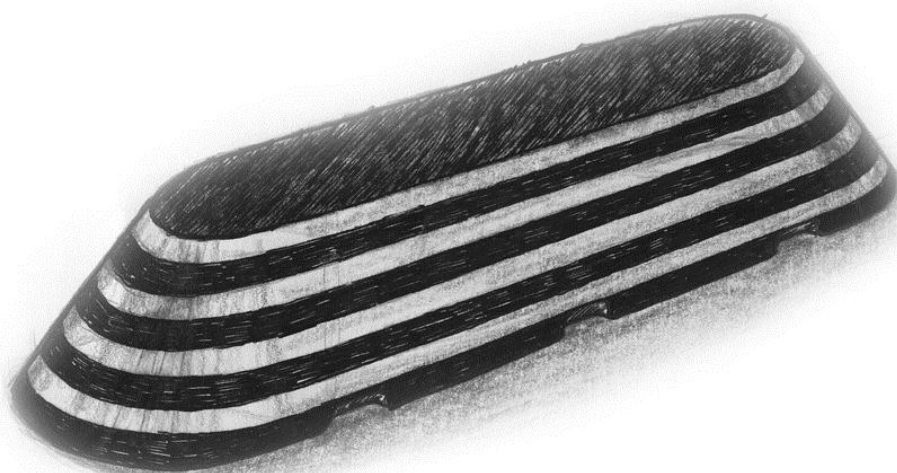
Obrázek 39. Sardinka

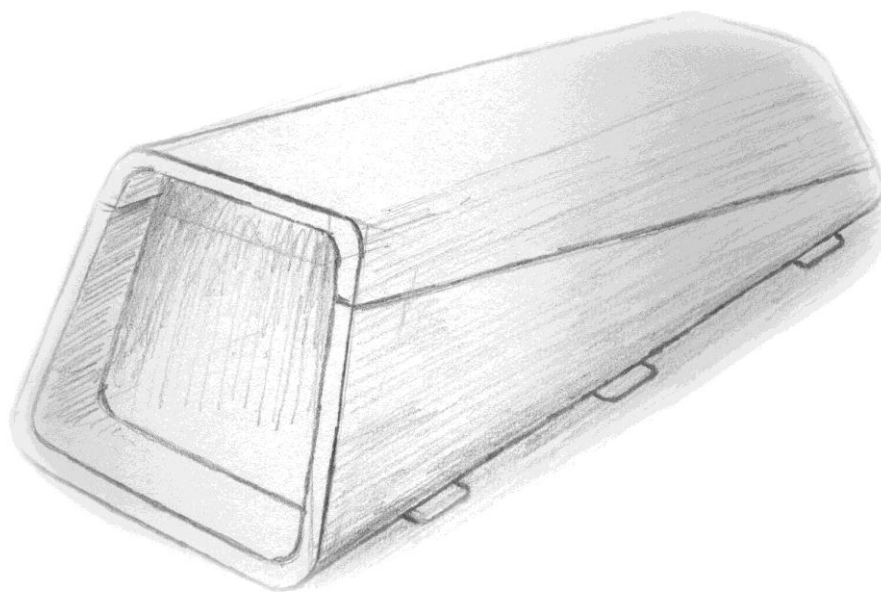
Obrázek 40. Spacák

Obrázek 41. Spacák – boční pohled

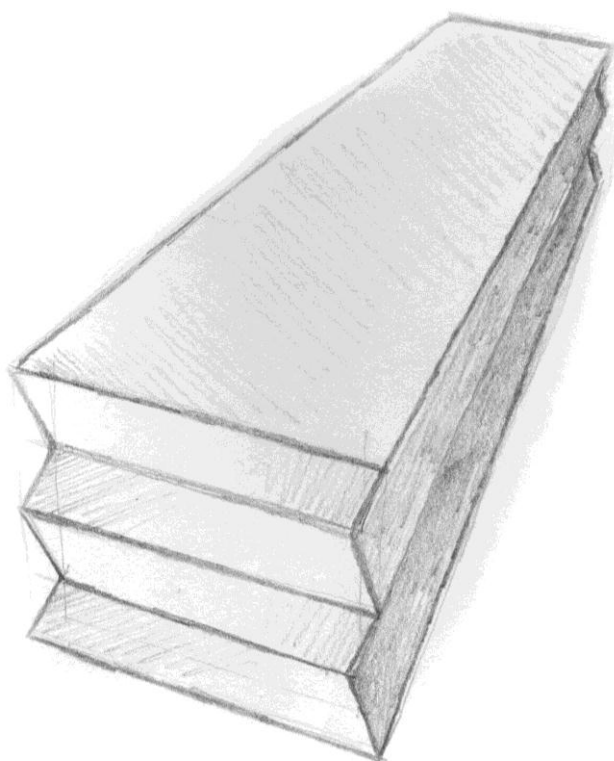
Obrázek 42. Sarkofág

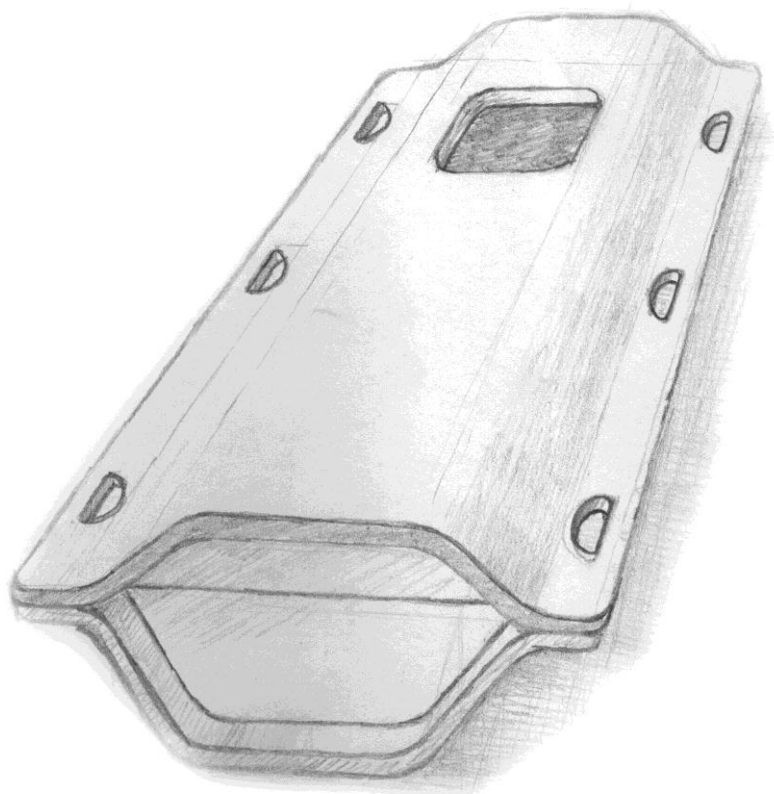
Obrázek 43. SCI-FI

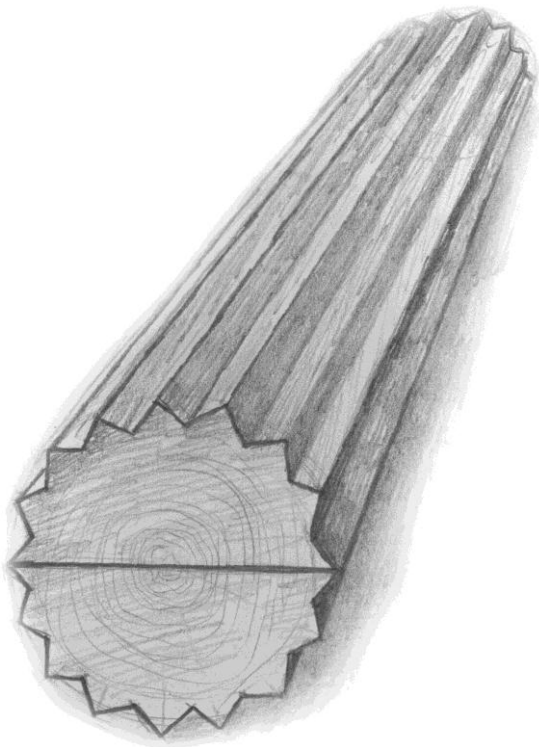
Obrázek 44. Sněhurka

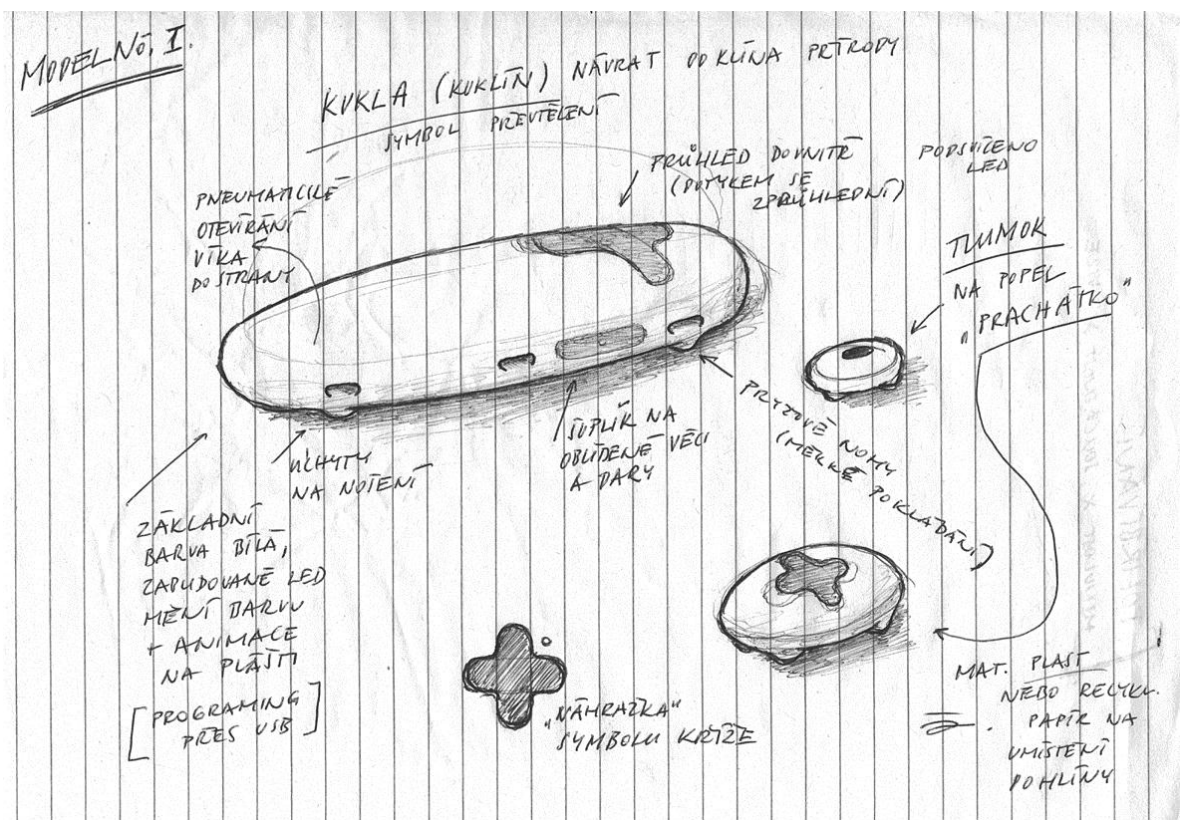
Obrázek 45. Kubišta

Obrázek 46. Kajuta

Obrázek 47. Sloup

Obrázek 48. Kukla – rakev, Prachátko, Tlumok – urny

5.3 Finální návrh (rozkres a rozměry)

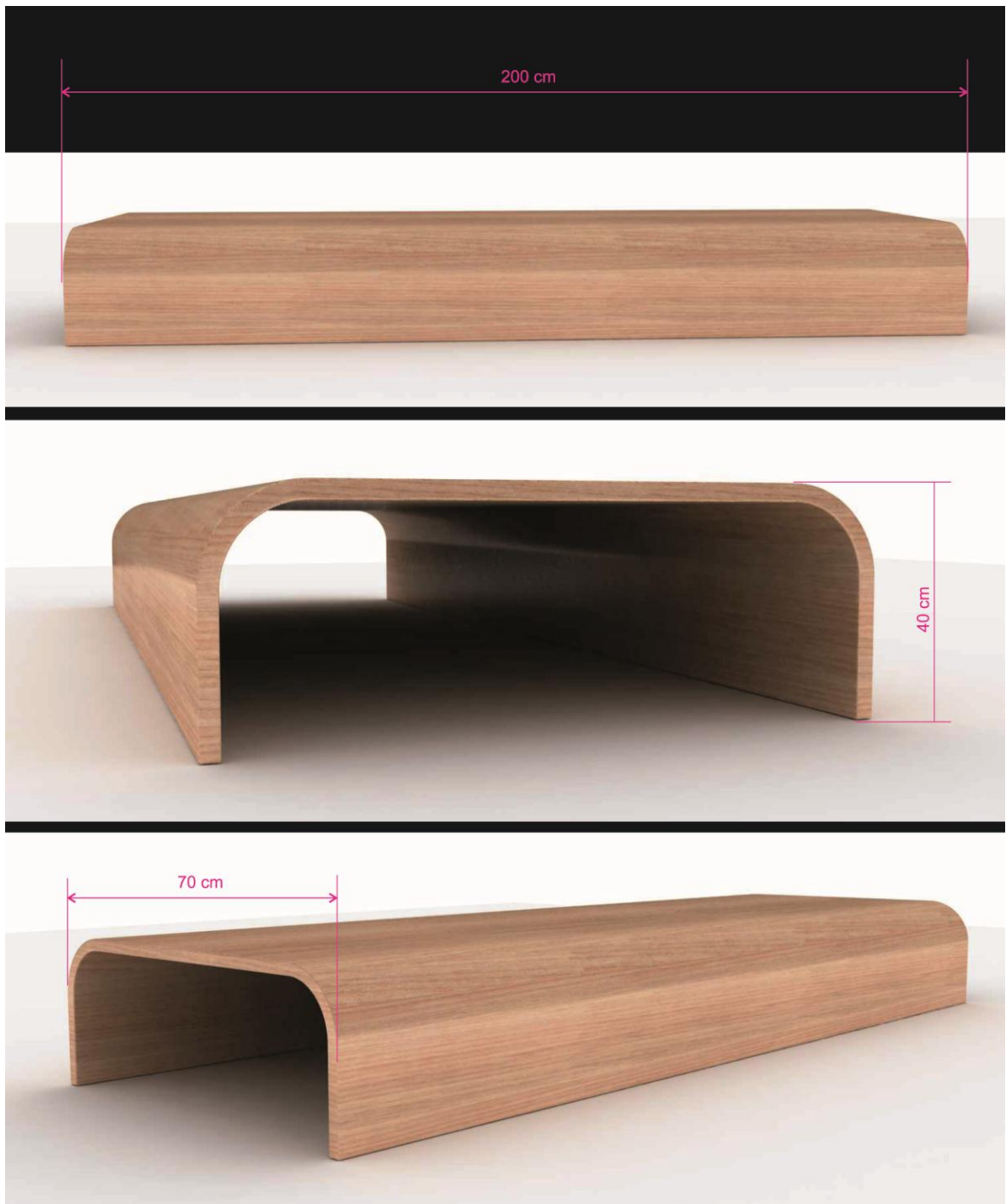
Tento základní návrh je dále rozveden v obrazové příloze – katalogu nových rakví.

Obrázek 49. Základní model nové rakve

Obrázek 50. Jednotlivé díly

Obrázek 51. Rozměry základního dílu

ZÁVĚR

Celé téma pohřbívání mě naučilo dívat se na věci smutné a bolestivé i jiným přívětivějším pohledem, kdy si člověk uvědomí lidskou marnost a pomíjivost. Užívám si tak více každé současné chvíle. Více vnímám drobnosti jako zpěv ptáků z nedalekého parku, pohybující se nebe přeškrtnuté dovolenkovým letadlem, šumící listí v blížící se bouře, vůni kávy s pootevřeného okna oblíbené kavárny, rafinovanost rostlin, mlhu v ranním lese plném hříbků se sečteným osudem, krásy secese, baroka i funkcionalismu, přitažlivost průsvitných sukní, křivky soch, naivitu vynálezců, pěnu na horním rtu od prvního jarního piva na prosluněné zahrádce, kolébající se stíny plápolajícího ohně v nedávno dostavěném krbu...

Člověk by měl mít spíše radost, když někdo odejde, stejně jako když se člověk narodí, ale realita je stále v našich zeměpisných šířkách příliš smutná a ponurá. Sakrální místa jsou romantická až s odstupem času, kdy bolest pomine. Vše se stále podřizuje křesťanským tradicím a pohřební služby stále „chrlí“ hromady depresivních tvarů, barev, obřadů plastových květin i reprodukované hudby. Oslava odcházení je tak smutečným obřadem, na který se snažíme co nejdříve zapomenout. Já osobně bych byl rád, ať odejdu z tohoto světa jakkoli a kdykoli, kdyby můj odchod byl oslavou plnou barev a zážitků, na které se bude dlouho vzpomínat.

Mé návrhy nových optimističtějších „škatulí“ (rakví) ať jsou tak počátečním střípkem v možných změnách současného designu, materiálů a barev. Navíc způsob možného půjčování a opětovného užití „škatulí“ může přispět k čím dál tím častěji skloňované ekologizaci. Pevně věřím, že pokud se mi podaří dojít až k výrobě samotné, bude nadšených „zákazníků“ a příznivců stále více a více...

Na tomto místě čas ztratil trpělivost a opustil své dílo.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Ariès, P. *Dějiny smrti. Díl 1, Doba ležících*. 1. vyd. Praha: Argo, 2000. 358 s. ISBN 80-7203-286-0.
- [2] Ariès, P. *Dějiny smrti. Díl 2, Zdivočelá smrt*. 1. vyd. Praha: Argo, 2000. 410 s. ISBN 80-7203-293-3.
- [3] Jöckle, C. *Memento mori: historie pohřbívání a uctívání mrtvých*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2000. 159 s. ISBN 80-242-0108-9.
- [4] Kabelík, J., Tomášek, V. *Odstraňování splašek a odpadků; Pohřbívání*. Olomouc: Spolek mediků, 1953. 124 s.
- [5] Kolmaš, J., Malina, J. *Smrt a pohřbívání u Tibeťanů*. Brno: Masarykova univerzita: NAUMA, 2003. 88 s. ISBN 80-210-3045-3 (Masarykova univerzita), ISBN 80-86258-38-6 (NAUMA).
- [6] Davies, D.J. *Stručné dějiny smrti*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 2007. 186 s. ISBN 978-80-7207-628-4.
- [7] Gibson, C. *Symboly a jejich významy: klíč k výkladu motivů a znaků v umění*. Praha: Slovart, 2010. 256 s. ISBN 978-80-7391-370-0.
- [8] *Méně obvyklé typy pohřbu* (online). [citováno 17. dubna 2011] Dostupné z: <http://www.weburny.cz/informace/mene-obvykle-typy-pohrbu/>
- [9] *Pohřeb* (online). [citováno 17. dubna 2011] Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Pohřeb>
- [10] *Pohřebnictví v ČR. Ucelené informace o pohřebních službách, hřbitovech a krematoriích od historie po současnost. Druhy hrobů* (online). [citováno 17. dubna 2011] Dostupné z: <http://www.pohrebnictvi.eu/upravy-hrobu/druhy-hrobu/>
- [11] *Kolumbárium alias holubník* (online). [citováno 28. dubna 2011] Dostupné z: <http://ccsh-vlasim.websnadno.cz>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázky 1. – 9. [3]

Obrázek 10. [<http://ccsh-vlasim.websnadno.cz/Zajimavosti.html>]

Obrázek 11.

[<http://www.urne.ch/pictures/galerie-friedhof-hoernli/pages/urne.ch-hoernli-010.html>]

Obrázek 12.

[http://1.2.3.9/bmi/mm.denik.cz/45/d3/krizek_u_cesty_pomnicek_autonehoda_denik_clane_k_solo.jpg]

Obrázky 13. – 27. [7]

Obrázky 28. – 35. [http://pohrby.cz/sluzby/katalog_rakvi]

Obrázky 36. – 51. [kresby Jiří Ďuriš, vizualizace Jan Fojtík]

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I. Katalog nových rakví (výběr)

PŘÍLOHA P I: KATALOG NOVÝCH RAKVÍ (VÝBĚR)

ŠKATULE 01

Materiál:
litý plast/pvc folie
lakovaná ohýbaná překližka/pvc folie

BAREVNÉ MODIFIKACE

ŠKATULE 02

Materiál:

litý plast/pvc folie

lakovaná ohýbaná překližka/pvc folie

BAREVNÉ MODIFIKACE

ŠKATULE 03

Materiál:
ohýbaná překližka/pvc folie

BAREVNÉ MODIFIKACE

ŠKATULE 04

Materiál:
ohýbaná překližka/tmavé mořidlo/pvc folie

BAREVNÉ MODIFIKACE

ŠKATULE 05

Materiál:
ohýbaná překližka/barevné laky

BAREVNÉ MODIFIKACE

ŠKATULE 06

Materiál:
ohýbaná překližka/barevné laky

BAREVNÉ MODIFIKACE

